

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Evropské kulturní a duchovní dějiny

Bc. Viktor Pavlíček

**Důvody pozdního připojení rakouské a československé
Starokatolické církve k Utrechtské unii**

The reasons for the late accession of the Austrian and the Czechoslovak Old
Catholic Church to the Utrecht Union

Diplomová práce

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Zdeněk Nešpor, Ph.D.**

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. června 2016

Viktor Pavlíček

Poděkování

Předně bych rád poděkoval svému vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Zdeněk Nešpor, Ph.D. za pomoc při plnění tohoto úkolu a za podporu a rady při výběru tématu práce a odborné literatury.

Dále bych chtěl poděkovat všem institucím, které mi umožnily bádát ve svých zdech, mezi jinými především Národní knihovně ČR, knihovnám Univerzity Karlovy v Praze, Národnímu archivu a Österreichisches Staatsarchiv, za zpřístupnění archivních materiálů a přívětivé badatelské prostředí.

V neposlední řadě chci poděkovat všem svým blízkým, kteří podporovali mé snažení fyzicky i psychicky a umožnili mi tak tuto práci dokončit.

Abstrakt

Tato diplomová práce má za úkol představit vztah mezi Starokatolickou církví Rakouska a Utrechtskou unií, a to v období let 1889 - 1925. Dalšími tématy jsou okolnosti vzniku Utrechtské unie a spolupráce starokatolických církví jak v rámci této unie, tak s ostatními konfesemi.

První část práce představuje okolnosti vzniku Utrechtské unie, a to především pomocí rozboru základních tezí, kterými byla unie vymezena. Tato část se také zaměřuje na fenomén kongresů, synod a biskupských konferencí, které jsou základním symbolem starokatolických církví. Dále je její součástí i otázka připojení rakouské starokatolické církve k Utrechtské unii, což bylo jedním z hlavních témat práce na základě analýzy archivních dokumentů.

Další část se věnuje problematice biskupského úřadu, především pak obsazení úřadu rakouského starokatolického biskupství. Součástí tohoto oddílu práce je i zjištění, zda podmínkou připojení církevní organizace k Utrechtské unii bylo právě obsazení biskupského úřadu řádně zvolenou osobou.

Poslední část se věnuje otázkám spolupráce starokatolických církví, převážně pak konkrétním případům spolupráce mezi rakouskou starokatolickou církví a sesterskými církvemi. K tomu mi posloužily zprávy jednotlivých synodních shromáždění a další dokumenty z archivních fondů. Poslední podkapitola se pak zabývá spoluprací starokatolického hnutí s ostatními konfesemi, především pak rozhovory o jejich sblížení.

Klíčová slova:

Starokatolická církev, Utrechtská unie, Utrechtské prohlášení, Program Mnichovského kongresu, Mezinárodní biskupské konference, starokatolické kongresy

Abstract

The main task of this work is to present the relationship between the Old Catholic Church of Austria and the Union of Utrecht in the period 1889 – 1925. Other topics are the circumstances of the foundation of the Union of Utrecht and the Old Catholic churches cooperation within the union and contacts with other confessions as well.

The first part presents the circumstances of the foundation of the Union of Utrecht and is based primarily on the fundamental theses defining the Union. This part is also focused on the phenomenon of congresses, synods and episcopal conferences, which are the main symbol of the Old Catholic churches. The part of it is also the question of joining the Old Catholic Church of Austria with the Union of Utrecht, which was one of the main themes of this work to be solved by the analysis of archival documents.

The next section deals with issues of episcopal office, mainly of appointing the office of the Old Catholic Bishopric of Austria. One of the aims of this part is also to determine whether the filling of the office of bishopric was the condition of the affiliation of the church with the Union of Utrecht.

The last part is aimed at the issues of the Old Catholic churches' cooperation, mainly dealing with specific cases of cooperation between Old Catholic Church of Austria and the other sister churches. For this purpose the reports of individual synods and other documents from archival funds were used. The last chapter deals with cooperation of Old Catholic movement and other confessions, especially with talks about their rapprochement.

Key words:

Old Catholic Church, The Union of Utrecht, The Declaration of Utrecht, Programme of the Congress of Munich, International Bishops' Conference, old catholic congresses

Obsah

1	Úvod	7
2	Vznik Utrechtské unie	16
2.1	Kongresy a synody před Utrechtskou unií	17
2.2	Smysl vzniku unie a Utrechtské prohlášení	20
2.3	Připojení Starokatolické církve pro Rakousko	24
2.4	Biskupské konference, kongresy a synody po vzniku Utrechtské unie	27
3	Biskupský úřad	32
3.1	Obsazení biskupského úřadu Starokatolické církve pro Rakousko	32
3.2	Biskupský úřad jako podmínka přijetí k Utrechtské unii	38
4	Zahraniční spolupráce	43
4.1	Spolupráce starokatolických církví	43
4.2	Sblížení s jinými konfesemi	46
5	Závěr	51
6	Literatura a prameny	56

1 Úvod

Starokatolické hnutí vzniklo v Německu jako reakce na 1. vatikánský koncil. Fakticky je toto tvrzení správné, poněvadž starokatolicismus, hnutí volající po ochraně „staré katolické církve“ bylo definováno v roce 1871 nejprve jako výzva německého teologa Ignaze von Döllingera v *Augsburger Allgemeinen Zeitung*.¹ O pár měsíců později pak na kongresu v Mnichově byly přítomnými delegáty přijaty základní teze Starokatolické církve.² Nutno ale jedním dechem dodat, že hnutí nevzniklo pouze jako reakce na dogmata přijatá na 1. vatikánském koncilu. Musíme si uvědomit, z jakého důvodu byl vlastně 1. vatikánský koncil svolán. Byl to první koncil svolaný po více než 300 letech od Tridentského koncilu, kterým se katolická církev definitivně vypořádala s reformací a konciliarismem předchozího století. Už 5. lateránský koncil stanovil, že jedině papež sám má pravomoc svolat, ukončit nebo přerušit koncil.³ Výsledkem koncilu v Tridentu byla zajištěna jednotu církve. Zároveň byla církevní hierarchie v čele s papežem svými výklady Písma svatého postavena nad samotné Písmo.⁴ Podobně jako po 1. vatikánském koncilu i po tom Tridentském se vyvinula uvnitř římskokatolické církve hnutí, která se nějakým způsobem vymezovala vůči papeži, papežskému úřadu a jeho centralistické moci. Už bylo zmíněno konciliární hnutí 15. století, které však bylo koncilem z Tridentu ukončeno. Mezi nová hnutí, vznikající v období po Tridentu, patří dále galikanismus a v neposlední řadě musíme zmínit i jansenismus ze 17. století.

Právě poslední jmenovaný, který se do katolické teologie snažil začlenit učení sv. Augustina o milosti Boží⁵, se později stal základem pro vznik tzv. Utrechtské církve v Holandsku roku 1723.⁶ Zakladatelem tohoto myšlení byl ypernský biskup Cornelius Jansen, jehož učení našlo zastánce především v cisterciáckém klášteře Port Royal blízko Versailles. V praxi se toto hnutí vymezovalo vůči jezuitskému řádu, později se dostalo i do sporu s papežstvím. Jansenismus byl natolik radikálním hnutím, že se dočkalo odsouzení jak ze strany papežské kurie, tak ze strany Francie, která nařízením Ludvíka XIV. nechala klášter uzavřít a členy řádu vypověděla ze země. Jansenistické učení se po tomto potlačení uchýlilo do Holandska. Právě Utrechtská církev se stala „matkou“ pro Starokatolickou církev

¹ FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 254.

² JUNG, J., HÁJEK, J., *Starokatolická církev v ČR*, SPVČ MK ČSR, Praha 1984, s. 15.

³ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 29.

⁴ KAŇÁK, Miloslav, *Z dějin světových zápasů o pokrok na poli náboženském II. Reformní proudy v 19. a na počátku 20. století*, Praha 1982, s. 19.

⁵ HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 18.

⁶ THÖNISSEN, Wolfgang (hrsg.), *Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde* 2007, s. 32.

německých zemí po prvním vatikánském kongresu. Kromě jansenismu musíme uvést ještě myšlenkové hnutí zvané febronianismus, působící v Německu v 18. století. Toto učení rozšířené na základě spisu *De statu ecclesiae*, vydaného trevírským biskupem pod pseudonymem Justinus Febronius, bylo přímo namířeno vůči papežské moci.⁷

Kromě teologických učení, pocházejících zevnitř církve, se pak papežský primát snažily omezovat i jednotlivá státní zřízení. Pro příklad uveďme francouzský absolutismus, který využil galikánského učení, především pak čtyři Galikánské články.⁸ Tyto články zásadně omezovaly pravomoc papeže ve Francii a de facto papeži nadřazovaly královskou moc. V našich zeměpisných šířkách se pak jednalo o tzv. josefinismus a jeho reformy, které se mimo jiné týkaly i církve. Josef II. využil absolutistické vlády ke správě církve na území monarchie, která se vyznačovala především známým rušením klášterů, ovšem znamenala i reorganizaci episkopální sítě. Stejně jako ve Francii také omezila platnost papežských rozhodnutí.

V prvních měsících po vatikánském koncilu se zdálo, že se starokatolicismus stane masovým hnutím, který dokáže římskokatolickou církev „reformovat“ k obrazu svému. Po přijetí dogmatu o infalibilitě, proti němuž vystoupila především řada německých vzdělanců a zástupci nižšího kléru, ale i celé státy,⁹ se to jevilo opravdu reálným. Vždyť první kongres, pořádaný v Mnichově v roce 1871, byl nazván „Katolickým“.¹⁰ Ovšem tato očekávání se nenaplnila, poněvadž většina duchovních nakonec podlehl a papežské buly z vatikánského koncilu přijala.¹¹ Přítomným delegátům na Mnichovském kongresu tak nezbylo než vytvořit samostatnou církev, i když od tohoto kroku byli po celou dobu jednání zrazováni již zmíněným teologem Ignazem Döllingerem.

Jak už jsem naznačil, opozice vůči prvnímu vatikánskému koncilu byla i v Rakouské monarchii, a to ve všech vrstvách společnosti. Proti přijatému dogmatu o neomylnosti byl jak sám panovník, tak nejvyšší představitelé římskokatolické církve v Rakousko – Uhersku, jako např. vídeňský arcibiskup Rauscher nebo pražský kardinál Schwarzenberg¹². Oba však později ustoupili věroučnému rozhodnutí církve.¹³ Aktivita v rozšiřování starokatolického hnutí se tak v rakouské monarchii ujali členové nižších vrstev církevní hierarchie s častými

⁷ Kasper, Walter (hrsg.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Band 3, 1995, s. 726.

⁸ HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 17.

⁹ Např. Rakouská monarchie zrušila konkordát přijatý v roce 1855 – KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, 2006, s. 35.

¹⁰ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 65.

¹¹ FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 253.

¹² KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, 2006, s. 35.

¹³ FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 253.

kontakty na významné osoby veřejného života ve svých oblastech. V rámci monarchie z počátku vznikají dvě centra starokatolicismu, a to Vídeň, reprezentovaná knězem Aloisem Antonem a pak Varnsdorf a jeho okolí v severních Čechách v čele s místním duchovním Antonem Nittlem. Tito dva se v následujících letech stanou představiteli starokatolicismu v rakouské monarchii. Oba se soustředí na vydavatelskou činnost a díky ní i na rozšíření myšlenek z Mnichova mezi širší společnost. Alois Anton se svou aktivitou začal ještě před Mnichovským kongresem. Vídeňská starokatolická společnost byla výsledkem jeho agitační činnosti. Krátce po vatikánském koncilu vydává prohlášení „Německá slova k rakouským katolíkům“ a „Výzva ke katolickému lidu“.¹⁴ Podobnou činnost vyvíjí Anton Nittel v Severních Čechách, kde vydává starokatolický časopis „Abwehr“. Nittel posléze získává ve Varnsdorfu a okolí silnou podporu a Varnsdorf se brzy stane základním pilířem starokatolicismu v rakouské monarchii. Nittelova činnost byla natolik rozšířená v severních Čechách, že v prvních letech získala poměrně silnou základnu stoupenců například i v Ústí nad Labem a jeho okolí¹⁵. V tomto městě se ale nakonec hnutí trvale neuchytilo. Téměř ve stejnou dobu jako ve Vídni se objevily protesty proti dogmatům vatikánského koncilu v dalších rakouských městech, a to v Linci a především v Riedu¹⁶. Právě Ried se brzy stal dalším centrem starokatolicismu v Rakousku. Po několika letech vyjednávání byla ve městech Varnsdorf, Vídeň a Ried potvrzena nařízením ministerstva kultu a vyučování č. 99 říšského zákona z roku 1877 starokatolická společenství.¹⁷ Povolení samostatné církve přišlo tak pozdě ne z důvodu, že by ho odmítaly státní orgány. Hlavním důvodem bylo odmítnutí členů starokatolického hnutí vystoupit z řad římskokatolické církve a tím vytvořit vlastní církevní organizace.¹⁸ Společně s uznáním církve bylo povoleno vytvoření biskupství ve Vídni, které v roce 1896 přesídlilo do Varnsdorfu.¹⁹

Tato práce však nemá za hlavní cíl zabývat se vznikem a rozvojem starokatolického hnutí v Rakouské monarchii. Její zájem je směřován k zahraničním aktivitám starokatolické církve v Rakousku a k její mezinárodní spolupráci. Z toho důvodu můj zájem bude směřovat k Utrechtské unii, která vznikla v roce 1889 z důvodu institucionálního zajištění mezinárodní spolupráce starokatolíků.²⁰ Ta už samozřejmě v předchozích letech fungovala díky

¹⁴ JUNG, J., HÁJEK, J., Starokatolická církev v ČR, SPVC MK ČSR, Praha 1984, s. 18.

¹⁵ KAISEROVÁ, Kristina, Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století, 2003, s. 31.

¹⁶ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 179.

¹⁷ DEMMEL, J. H., Starokatolictví v rakouském mocnářství, 1998, s. 32.

¹⁸ LÉBLOVÁ, Marta, Církev – Sekularizace – nacionalismus. První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870 – 1885 v českých zemích habsburské monarchie, Brno 2009, s. 70.

¹⁹ KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 93.

²⁰ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 265.

dosavadním mezinárodním kongresům a synodám. Jak jsem řekl, Utrechtská unie vznikla jako institucionální zajištění těchto setkání a jejím cílem bylo od počátku prohlubování spolupráce jednotlivých národních církví. Zde právě začíná můj zájem o tuto problematiku. Utrechtská unie vznikla na setkání pěti biskupů: tří biskupů z Nizozemí, zastupujících Utrechtskou církev, biskupa Starokatolické církve Německa z Bonnu. Posledním členem schůzky byl bernský biskup za křesťansko-katolickou církev. Oficiálně byla Utrechtská unie potvrzena dokumentem zvaným Utrechtská prohlášení. O tom však až později. Od počátku mě zaujal fakt, že při této schůzce nebyl přítomný zástupce starokatolické církve pro Rakousko. Během prvních rešerší k tomuto tématu jsem dospěl k názoru, že k připojení rakouskouherských starokatolíků došlo až po rozpadu monarchie a to ve chvíli, kdy si obě samostatné církve (československá a rakouská) zvolily první biskupy.²¹ Proto jsem se tedy rozhodl prozkoumat, z jakého důvodu se nestala jedna z nejpočetnějších církví té doby členkou Utrechtské unie. Jednou z možností, navrhanou panem Láškem v článku K dějinám starokatolictví ve Varnsdorfu²², byl právě fakt, že starokatolická církev v době rakouské monarchie nikdy neměla svého biskupa. Tím jsem se ale dostal k další otázce, tedy k biskupskému úřadu rakouských starokatolíků. V jiné publikaci Kristina Kaiserová uvádí, že Miloš Čech byl nejen v roce 1888 zvolen správcem biskupství, ale též získal biskupské svěcení po dohodě se státními úřady.²³ Problémem obou tvrzení však byla absence nepodložených faktickými důkazy. Ovšem prvně zmíněné tvrzení, že Miloš Čech nikdy neobdržel biskupské svěcení, poněvadž mu to bylo odpíráno ministerstvem kultu a osvěty, je zmiňováno i v několika dalších publikacích, stejně jako fakt, že jako odůvodnění je udáván údajný nedostatek finančních prostředků pro presentaci.²⁴

Moje práce tedy měla od počátku několik primárních úkolů. Těmi bylo zjištění důvodů pozdního připojení rakouských, potažmo československých starokatolíků k Utrechtské unii a poté i objasnění situace ohledně biskupského úřadu, tedy jestli byl tento úřad někdy během rakouského mocnářství obsazen či nikoliv a jestli tento fakt mohl souviset se členstvím v Utrechtské unii. Zároveň mě pak zajímalo, kterých témat se týkala a jakým způsobem probíhala spolupráce rakouských starokatolíků se zahraničními církvemi, popř. zda nějaká

²¹ KAISEROVÁ, Kristina, Starokatolická církev, in: NEŠPOR, Zdeněk a kol., Náboženství v 19. století, nej církevnější století nebo zrod českého ateismu?, Praha, 2010, s. 204.

²² LÁŠEK, B. J., K dějinám starokatolictví ve Varnsdorfu, in: Almanach ke 130. výročí povýšení Varnsdorfu na město, 1998, s. 21.

²³ KAISEROVÁ, Kristina, Starokatolická církev, in: NEŠPOR, Zdeněk a kol., Náboženství v 19. století, nej církevnější století nebo zrod českého ateismu?, Praha, 2010, s. 209.

²⁴ LÉBLOVÁ, Marta, Církev – Sekularizace – nacionalismus. První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870 – 1885 v českých zemích habsburské monarchie, Brno 2009, s. 74.

spolupráce až do přistoupení k unii vůbec existovala, protože minimálně v prvních letech po 1. vatikánském kongresu tato spolupráce fungovala. Posledním úkolem mé práce je objasnění důvodu, proč byla vlastně Utrechtská unie vytvořena, jaký měla ve své době smysl. Svou práci jsem časově vymezil mezi období vzniku Utrechtské unie, tedy rok 1889 a dobu 20. let 20. století, kdy byli zvoleni první biskupové starokatolických církví pro Rakousko a Československo. Předem bych upozornil, že se nehodlám dále podrobně zabývat vývojem starokatolického hnutí uvnitř rakouské monarchie. K tomuto tématu existuje poměrně široká škála literatury (viz níže) a pro tuto práci není podstatný. Z podobného důvodu jsem ze své práce zcela vynechal problematiku nacionálně české starokatolické obce pod vedením Františka Išky, jehož působení je do dnešní doby pro starokatolickou obec poněkud problematické a zasloužilo by si samostatnou práci²⁵, navíc k zformování pražské filiální obce došlo na jiných základech než ve zbytku monarchie.²⁶

Za účelem vypracování těchto úkolů jsem pak využil především archivního fondu *Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946*, nacházejícího se v prvním oddělení Národního archivu v Praze. Tento fond byl z katalogizován v roce 1975 a zároveň k němu byla vytvořena adekvátní archivní pomůcka. Dalším archivním materiálem, který jsem se rozhodl prostudovat, byly spisy týkající se starokatolíků v Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni. Ty se nacházejí celkem ve čtyřech kartonech v časovém rozmezí let 1872 – 1940. Tento archivní materiál je složen téměř výhradně z úředních dokumentů, které byly schraňovány rakouským ministerstvem kultu a osvěty. Samozřejmostí bylo i prostudování dostupné literatury, která se problematikou starokatolicismu zabývá. Ta by se dala rozdělit do několika okruhů, prvním z nich jsou obecné publikace věnující se církevním dějinám, ve kterých lze získat základní přehled informací. K takovým publikacím předně patří např. *Malé církevní dějiny* Augusta Franzena nebo *Malé dějiny katolické církve* Hanse Künga. V těchto publikacích nalezneme jen opravdu základní informace k tématům církevním dějin, slouží tedy pouze pro základní přehled dějin starokatolicismu a vývoji po 1. vatikánském koncilu. Z české historiografie pak podobné přehledové práce vytvořil Miloslav Kaňák. Pro tuto práci jsem využil především druhý díl jeho publikace *Z dějin světových zápasů o pokrok na poli náboženském II. Reformní proudy v 19. a na počátku 20. století*. Tyto práce jsou však primárně sestaveny jako učební texty, což se projevuje na jejich stručnosti. Navíc práce

²⁵ Např. NEŠPOR, Zdeněk a kol., *Náboženství v 19. století, nej církevnější století nebo zrod českého ateismu?*, Praha, 2010.

²⁶ LÉBLOVÁ, Marta, *Církev – Sekularizace – nacionalismus. První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870 – 1885 v českých zemích habsburské monarchie*, Brno 2009, s.

Miloslava Kaňáka je už poněkud staršího data, dále obsahuje i několik faktických nedostatků. Z toho důvodu bylo nutné tyto základní informace doplnit. K tomuto účelu slouží obsáhlé příručky církevních dějin. Využil jsem jednu z novějších prací, kterou sestavil profesor ekumenické teologie na univerzitě v Paderbonu Wolfgang Thönissen. Jeho Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde je velice přehledně zpracovanou příručkou s množstvím odkazů na další literaturu, což je například problémem výše jmenovaných publikací.

Většina odborné literatury, kterou jsem prostudoval, se zabývá buď kompletním vývojem starokatolického hnutí v Rakousko – Uhersku nebo některými jeho dílčími kapitolami. V české odborné literatuře se většina autorů soustřeďuje na vývoj starokatolického hnutí těsně po 1. vatikánském koncilu. Přímou vznikem a vývojem Utrechtské unie se do dnešní doby zabývalo minimum autorů. V českém prostředí je tomuto tématu věnována jen velmi malá pozornost. V případě většiny odborné literatury se pak jedná pouze o drobné zmínky. I ve velkých dílech o starokatolicismu, jakými jsou *Küry, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, nebo z novější doby *Halama, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme* se autoři zabývají vznikem Utrechtské unie poněkud okrajově, ale přece jen tomuto tématu věnují aspoň několik kapitol.

Práce Urse Küryho patří vůbec k nejrozsáhlejším publikacím k dějinám starokatolicismu vůbec. Svým rozsahem, mám na mysli tematickým, se do dnešní doby jedná podle mého názoru o nepřekonané dílo. To se projevuje i při studiu ostatní literatury, která se velmi často na Küryho práci odkazuje. Ovšem jedním z problémů této knihy je doba, ve které vznikala. I když jsem využil pozdější vydání z roku 1982, text zůstal od doby prvního vydání v letech 60. nezměněn. V tuto dobu bohužel většina autorů nepoužívala systém odkazů na jinou literaturu či pramenné materiály. Z textu však jasně vyplývá, že autor z archivních materiálů vychází, nakonec také některé nejdůležitější dokumenty přikládá jako přílohu. Podobnou práci z poslední doby zabývající se dějinami starokatolického hnutí je dílo Christiana Halamy, která se věnuje pouze vývoji tohoto hnutí v Rakouské monarchii. Poměrně důkladně a podrobně zpracovává veškerá témata, která souvisela s vývojem starokatolicismu, ať jde o jeho kořeny nebo o historický vývoj samotného hnutí včetně představení hlavních nositelů starokatolicismu. I když, na rozdíl od Küryho, již hojně využívá systému poznámek pod čarou, což jsem velice ocenil, tak jeho práce s literaturou a především s archivními dokumenty mi přijde nedostatečná. Většina závěrů je převzatá, soudě dle

poznámek pod čarou, z jiné odborné literatury a odkazů na dokumenty pramenné povahy je naprosté minimum.

Jedinými pracemi, které se výslovně zabývají problematikou Utrechtské unie, je publikace Christiana Flügela a článek Güntera Eßera. Prvně jmenovaná práce pro mne ovšem byla největším zklamáním. Celkový koncept práce je poněkud zmatený a autor se ve výsledku soustředil pouze na představení vývoje jednotlivých církví, které se v průběhu let staly členy Utrechtské unie. K nějakému dalšímu hodnocení nebo představě o působení unie se autor již nedostal. Současně je pak naprosto nedostačující práce s odbornou literaturou. Zároveň však tuto publikaci nemůžeme brát za opravdu vědeckou. Ve srovnání s ním předvedl skvělou práci bernský profesor Günter Eßer ve svém příspěvku, věnovanému právě Utrechtské unii. Jedná se o poměrně stručnou práci, ovšem plnou všech důležitých informací týkajících se vzniku unie, doplněnou o zajímavé závěry a hodnocení. Ve své práci stručně představuje vývoj vzniku Utrechtské unie. Hlavním tématem tohoto článku je ale interpretace základních myšlenek a cílů Utrechtské unie jako zdroje integračního procesu Evropy i ekumenického procesu.

Všichni tito čtyři autoři, jejichž práce jsem výše představil, jsou nějakým způsobem svázáni se starokatolickou církví. V případě Urse Kuryho se jedná o bývalého biskupa švýcarské Křesťansko – katolické církve, Christian Halama je farářem rakouské Starokatolické církve a Günter Eßer byl do nedávna farářem v Německu. V současné době je vedoucím Starokatolického semináře na univerzitě v Bonnu. Poslední autor, Christian Flügel, sice nepatří mezi tak vysoké představitele církve, ale jak sám uvádí, je rodilým starokatolíkem. Takováto osobní zainteresovanost je faktorem, se kterým musíme při studiu těchto prací také počítat. Tato skutečnost může vést až k záměrnému vypouštění informací, což zde nenastalo, ovšem může dojít k tomu, že závěry mohou být i při sebelepší vůli zkreslené. Tento pocit jsem několikrát měl při četbě práce Hanse Josefa Demmela *Starokatolictví v rakouském mocnářství*, kterou jsem četl v překladu Josefa Königa, vydaného v roce 1998. Původně německý originál byl vydán již v roce 1914. Z hlediska data vydání se tak jedná téměř o pramen, protože autor byl současníkem událostí, které popisuje. Bohužel je patrné, že autorovi chybí především odstup od událostí. Několikrát zaujímá značně vyhraněný postoj, především pokud se vyjadřuje směrem k římskokatolické církvi, jezuitskému řádu, či vykládá o šikaně státních úřadů, které byli rakouští starokatolíci vystaveni. Ovšem pokud se od tohoto dokážeme oprostit, jedná se o vcelku obohacující práci.

Podobný problém jsem např. neměl s prací Karla Kolářka, který podrobně zpracoval vývoj starokatolického hnutí v severních Čechách. První část publikace se věnuje všeobecnému vývoji starokatolicismu ve střední Evropě po prvním vatikánském koncilu s důrazem na oblast habsburské monarchie. Sám autor přiznává, že tato část je převážně zpracována z odborné literatury, ovšem myslím, že práce s odbornou literaturou by mohla být lepší. Například autor sám přiznává, že většinu informací čerpá z prací Urse Küryho a Josefa Demmela. Ale např. přehled prvních starokatolických kongresů a synod se zdál být velmi podobný tomu v práci Miloslava Kaňáka. Svou práci Kolářek doplnil o řadu statistických údajů, které však podle svých slov také přebírá z knihy Josefa Demmela, pro období meziválečné pak využívá především starokatolický tisk. V hlavní části této práci je patrná podrobná práce provedená v archivních materiálech, nicméně způsob zpracování se blíží kronice. Autor sleduje hlavní události jednotlivých let a postupně je sděluje.

Všeobecně řečeno, sekundární literatura vzniklá v České republice, kterou jsem prostudoval, nemá podobný nedostatek jako literatura německé provenience, kterou jsem uvedl výše. Ovšem je problematické, že česká odborná literatura se věnuje především vývoji starokatolického hnutí uvnitř monarchie a Utrechtskou unií nebo kontaktem církve se zahraničím se nezabývá. Mezi nejhodnotnější práce zkoumající problematiku starokatolictví patří určitě práce Marty Léblové *Církev – Sekularizace – nacionalismus. První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870 – 1885 v českých zemích habsburské monarchie*. Autorka velice podrobně rozebírá, jak vyplývá z názvu, první vatikánský koncil, který byl zásadním pro vznik starokatolického hnutí v německých zemích. Dalšími autory, které nelze pominout jsou Kristina Kaiserová a Zdeněk R. Nešpor, kteří k otázce starokatolictví publikovali řadu prací. Předně bych uvedl práci Zdeňka R. Nešpora *Náboženství v 19. století, nej církevnější století nebo zrod českého ateismu?*, ve které se on sám věnuje problematice nacionálně české starokatolické církve Dr. Išky. Kristina Kaiserová do stejné publikace začlenila příspěvek o vývoji starokatolického hnutí v širším kontextu. Stejná autorka ještě dříve publikovala samostatnou práci *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*. Obě práce jsou nesmírně kvalitní a pomohli mi v začátcích mé práce, především při hledání dalších odborných prací. Ovšem jak uvedu později v textu, s Kristinou Kaiserovou se občas rozcházejím ve zjištěných faktech, ovšem většinou jde o případy, které nebyly hlavním předmětem její práce. Zabývá se především podrobným sledováním vývoje hnutí v severních Čechách, především pak provázaností

s tamními průmyslníky a měšťany, a v tomto ohledu jejím pracím nemohou doposud žádné jiné konkurovat.

2 Vznik Utrechtské unie

Starokatolické hnutí je obecně definováno, jako návrat ke „staré katolické víře na základě Písma a tradice“.²⁷ Takto bylo hnutí v základě vymezeno na katolickém kongresu v Mnichově v září roku 1871. Kromě jiného zde byla také přiznána spolupráce s Utrechtskou církví stejně jako touha po znovusjednocení s „řecko-orientální a ruskou církví“²⁸ a předpokládané sblížení s ostatními křesťanskými konfesemi. Tento program se stal základem pro vznik starokatolických církví nejprve v Německu, Rakousku a Švýcarsku, později i v jiných zemích nejen na území starého kontinentu. Trvalo dalších 18 let, než vznikla potřeba tento dokument redigovat, respektive posunout směrem dopředu, a to i s přihlédnutím k tématům, které jsem uvedl výše a ke kterým se jednotlivé organizace svým přijetím zavázaly. Během těchto let se starokatolická společenství v jednotlivých zemích snažila o vybudování národních církví. Jednotlivé národní církve vznikly jako samostatné správní jednotky a takto zůstaly i po vzniku Utrechtské unie²⁹. Jako správní orgán fungují ve starokatolické církvi synody – schůze volených delegátů, scházejících se na různých úrovních. Dalším orgánem starokatolického hnutí jsou kongresy. Během prvních let se kongresy zaměřovaly na konstituování starokatolických církví, později však nabývaly spíše reprezentativního charakteru.³⁰ Oba tyto symboly starokatolických církví budou podrobněji sledovány v následujících podkapitolách.

Můžeme se ptát, zda je oprava náhoda, že schůzka, která si dala za úkol povznést Mnichovský program na další úroveň, se konala téměř ve shodnou dobu, jako 1. „starokatolický“ kongres, tedy mezi 23. a 25. zářím, tentokrát v roce 1889. V těchto dnech se sešli zástupci, poněkud překvapivě, pouze tří starokatolických církví v Utrechtu. Byli to tři zástupci Utrechtské církve, konkrétně Johannes Heykamp, arcibiskup Utrechtské církve, Casparus Johannes Rikel, biskup z Haarlemu, a deventerský biskup Cornelius Diependaal. Dalšími účastníky pak byli biskup německé Starokatolické církve Josef Hubert Reinkens³¹ a jeho protějšek ze švýcarské Křesťanskokatolické církve Eduard Herzog. Tito muži vytvořili

²⁷ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Programm für den Katholiken – Kongress in München 1871, bod I.

²⁸ Tamtéž, bod III. - „Wir hoffen auf eine Wiedervereinigung mit der griechisch – orientalischen und russischen Kirche...“

²⁹ JUNG, J., HÁJEK, J., Starokatolická církev v ČR, SPVČ MK ČSR, Praha 1984, s. 17.

³⁰ KŮRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 100.

³¹ Josef Hubert Reinkens *1. 3. 1821 v Burtscheid, + 4. 1. 1896 Bonn, studium teologie, filozofie a klasické filologie v Bonnu, habilitován 1849 na universitě ve Vratislavi, 1885/1886 rektorem univerzity ve Vratislavi; 1873 zvolen biskupem Starokatolické církve Německa, 1889 se podílel na sjednocení církví v Utrechtskou unii a na sblížení s Anglikánskou církví. In: MOELLER, Bernd – Jahn, Bruno (hrsg.) Deutsche Biographische Enzyklopädie der Theologie und der Kirchen, Mnichov 2005. 1105.

dokument, na jehož základě vznikla tzv. Utrechtská unie, tedy volné spojení starokatolických církví. Tímto dokumentem, který je dnes znám jako „Utrechtské prohlášení“³², jako základní definicí Utrechtské unie se budu zabývat v následující podkapitole. Ty další se pak budou týkat vztahu rakouské Starokatolické církve k unii a dalšímu vývoji s ním spojeným.

2.1 Kongresy a synody před Utrechtskou unií

Tato kapitola se bude věnovat základnímu shrnutí a hodnocení prvních starokatolických koncilů a synod. Fenomén kongresů a synodního uspořádání je jedním ze základních organizačních rysů starokatolického hnutí.³³ Pokud pomineme základní boj vůči vyhlášeným dogmatům 1. vatikánského koncilu, především tedy dekretu o papežské neomylnosti, tak dalším požadavkem nového hnutí bylo uspořádání ekumenických koncilů. K definování starokatolicismu došlo na konci září roku 1871 na kongresu v Mnichově, který měl ve svém názvu výraz „katolický“. Tomuto kongresu předcházelo několik setkání odpůrců závěrů vatikánského koncilu. První takové se konalo v Norimberku a účastnilo se ho několik zástupců významných evropských univerzit. Vůdčími osobnostmi setkání byl církevní historik Ignaz Döllinger působící v Mnichově, vratislavský teolog Josef Hubert Reinkens nebo pražský právník Johannes Friedrich von Schulte.³⁴ Všichni účastníci této schůze byli následně zbaveni svých univerzitních funkcí. Mnichovský kongres se stal podle všech měřítek opravdu všeobecným koncilem, poněvadž se ho mimo členů římskokatolické církve³⁵ účastnili i zástupci církví evangelické a anglikánské, stejně jako církve utrechtské. Kromě nich zde byli přítomní i hosté z ruské ortodoxní církve.³⁶ Mnichovský kongres se po dlouhých diskuzích stal zakládajícím kongresem nové církve. Zde byl vytvořen program starokatolické víry, který se stal základem pro vznik jednotlivých církví v Německu, Rakousku

³² Užívám výraz „prohlášení“ = Utrechter Erklärung. Takto je dokument označen v původním dokumentu z 24. září 1889. V některé literatuře se však objevuje výraz Utrechter Konvention – viz např. KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 98., ale pro tento název jsem v žádných dokumentech neobjevil žádné opodstatnění.; Karel Koláček pak tento dokument označuje jako deklaraci, ale nepoužívá tohoto výrazu jako názvu pro dokument sepsaný na biskupské schůzi v Utrechtu z r. 1889. viz KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, 2006, s. 34.

³³ Většina závěrů je přebraná z odborné literatury, poněvadž jak fondy Národního archivu, tak Státního archivu Rakouska neobsahují materiály zaznamenávající tuto problematiku. Vzhledem k výběru tématu, jsem se omezil pouze na tyto archivy. První kongresy nejsou hlavním předmětem této práce, proto jsem nepovažoval za podstatné závěry obsažené v mnoha odborných publikacích ověřovat ještě v archivech např. Spolkové republiky Německo.

³⁴ KAISEROVÁ, Kristina, *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátku 20. století*, 2003, s. 21.

³⁵ Budoucí členové starokatolických církví byli v té době nebo se cítili být členy římskokatolické církve, i když v případech uvedených profesorů byli již z církve exkomunikováni. Stále se však cítili být členy římskokatolické církve, o jejíž reformu usilovali.

³⁶ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 65.

a Švýcarsku.³⁷ V následující kapitole bude tento program podrobněji sledován. V návaznosti na mnichovský kongres se kongresy následujících let staly nástrojem rozvoje starokatolických církví. Všechna první setkání byla uskutečněna v Německé říši, kde toto hnutí bylo nejpočetnější, a tím pádem sloužili rozvoji především německé starokatolické církve. Zástupci starokatolíků Rakouska a Švýcarska se prvních starokatolických kongresů účastnili³⁸, ale i přesto byly po prvních třech koncilech, které měly konstitutivní charakter, další kongresy převážně německou záležitostí. Stejně jako prvního kongresu v Mnichově, i dalších setkání se účastnili zástupci jiných církví, převážně pak anglikánské a evangelické, ale i členové pravoslavných církví, nejčastěji pak ruských.³⁹

Kongresové hnutí od počátku sloužilo k projednávání všeobecných otázek a vymezení starokatolické víry. Například na následujícím kongresu konaném v roce 1872, který již proběhl pod názvem „starokatolický“⁴⁰, bylo rozhodnuto o zvolení biskupa starokatolické církve. Organizací volby byla pověřena kongresem zvolená komise, která za datum uskutečnění volby určila 4. června následujícího roku taktéž v Kolíně nad Rýnem. Tohoto dne byl biskupem zvolen již zmíněný teolog Johann Hubert Reinkens, který následně přijal biskupské svěcení v Rotterdamu od deventerského biskupa Heykampa.⁴¹ Z pohledu profilování církve jsou nejdůležitější první tři kongresy. Tím třetím byl kongres konaný roku 1873 v Kostnici.⁴² Největším počinem tohoto kongresu bylo schválení Synodního a církevního řádu, který byl z převážné části vypracovaný Fridrichem v. Schultem.⁴³ Dalším tématem kongresu se stalo omezení biskupské moci synodou, která se stala hlavním výkonným orgánem církve a jejímiž členy jsou jak duchovní, tak zástupci laické společnosti. Synodní a církevní řád ukládal povinnost svolání synody jednou ročně, od roku 1879 se tak konalo jednou za dva roky.⁴⁴ V mezidobí je pak vedením církve pověřena Synodní rada složená ze čtyř duchovních a pěti laických členů za předsednictví zvoleného biskupa. První takováto synoda byla svolána na květen roku 1874 do Bonnu, který byl sídlem německého

³⁷ V české literatuře je celkem rozšířená informace, že tento program obsahoval 5 základních tezí, viz např. KAISEROVÁ, Kristina, *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*, 2003, s. 24. nebo KAŇÁK, Miloslav, *Z dějin světových zápasů o pokrok na poli náboženském II. Reformní proudy v 19. a na počátku 20. století*, Praha 1982, s. 27., ovšem celkový počet bodů programu je 7. viz např. KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 450. nebo přímo NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 9, inv. č. 48, Program Mnichovského kongresu 1871.

³⁸ Demmel popisuje „...živou účast rakouských delegátů na prvních kongresech...“, DEMEL, J. H., *Starokatolictví v rakouském mocnářství*, 1998, s. 52.

³⁹ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 68.

⁴⁰ KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, 2006, s. 32.

⁴¹ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 69

⁴² Tamtéž, s. 70.

⁴³ KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, 2006, 32.

⁴⁴ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 72.

starokatolického biskupství. Na tomto shromáždění, které bylo složeno ze 41 duchovních a 54 laiků⁴⁵, bylo rozhodnuto např. o odstranění ušní zpovědi nebo byla otevřena otázka celibátu.⁴⁶ Mimo jiné zde bylo potvrzeno přijetí Synodního a obecního řádu schváleného III. starokatolickým kongresem. V září stejného roku se konal ve Freiburgu i IV. kongres, ovšem zde se ukázalo, že synoda získává na důležitosti. Jednalo se o zcela přirozený vývoj, protože cílem prvních let bylo vybudování organizační struktury nové církve, a pro tento účel byla zřízena právě synoda jako hlavní orgán. Kromě jiného měla synoda za úkol určení počtu slavených církevních svátků. Nejdůležitějším bodem jednání jak synod, tak i následujících kongresů byla otázka celibátu, který měl početný zástup odpůrců i zastánců. Diskuze o této problematice byla natolik vášnivá, že dokonce hrozil rozpad nově vzniklé církve. Hlavním zastáncem celibátu byl mnichovský profesor Dölinger, který však do Starokatolické církve nikdy nevstoupil. Otázka celibátu byla nakonec rozhodnuta až pátou synodou v červnu 1878, kde proběhlo konečné hlasování. Více hlasů sice získal návrh na jeho odstranění, ovšem z důvodu nejednoznačného poměru hlasů bylo pro jistotu rozhodnuto, že celibát je osobní záležitostí každého duchovního.⁴⁷

První synodní shromáždění v Rakousku mohlo proběhnout až po vzniku samostatné církevní organizace a jejím uznání státními orgány. Státního uznání se Starokatolická církev Rakouska dočkala po dlouhých vyjednáváních až roku 1877⁴⁸, konkrétně nařízením číslo 99 říšského zákona z 18. října 1877.⁴⁹ Tímto nařízením byla přiznána církvi všechna práva, především se pak v praxi jednalo o uznání 3 starokatolických obcí (Viedeň, Varnsdorf a Ried), využívání církevních budov nebo vedení matrik. S tím souvisí i uznání platnosti sňatků, které byly do té doby považovány za neplatné. Spolu s uznáním církevní organizace došlo ke schválení Synodního a obecního řádu. Po završení procesu schválení církevní organizace započalo samotné vybudování církve. Nejprve bylo třeba konstituovat jednotlivé církevní obce, ze kterých pak mohli být zvoleni zástupci – delegáti na první synodu. Ta byla nakonec svolána až na 5. června roku 1879 do Vídně. Synodou byl znovu jednomyslně potvrzen, již státem přijatý, Synodní a obecní řád a ustanoven počet členů synodní rady včetně její

⁴⁵ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 72. Rozdílné informace mezi jednotlivými autory. viz KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, 2006, s. 32. uvádí celkový počet 29 účastníků, KAŇÁK, Miloslav, *Z dějin světových zápasů o pokrok na poli náboženském II. Reformní proudy v 19. a na počátku 20. století*, Praha 1982, s. 28. uvádí poměr duchovních a laiků na 1. synodě 29:69.

⁴⁶ KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, 2006, 32.

⁴⁷ Tamtéž, s. 33.

⁴⁸ blíže o vyjednávání za uznání rakouské Starokatolické církve viz DEMMEL, J. H., *Starokatolictví v rakouském mocnářství*, 1998, s. 21-34. nebo HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 231 – 240.

⁴⁹ HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 238.

volby. Jak vyplývá z protokolu zasedání, tak na naléhání faráře Dr. Josefa Kurzingera byl původně zamýšlený počet členů rady pozměněn. Prvotním záměrem byl počet ustanoven na sedm členů, z toho by tři byli duchovní. Josef Kurzinger ale namítal, že v tomto počtu nebude možné synodní radu často svolat a na jeho návrh byl počet členů rozdělen pouze na tři řádné členy, z toho jeden duchovní, a na čtyři mimořádné členy, jejichž podíl byl rovnoměrně rozdělen mezi duchovní a laické zástupce.⁵⁰ Další synoda konaná v následujícím roce projednávala řadu otázek, navržených už synodou první. Mezi nejvýznamnější závěry patří zrušení ušní zpovědi, zavedení užití mateřského jazyka při všech církevních úkonech nebo zrušení povinnosti celibátu duchovních.⁵¹ Třetí synoda, která se rovněž jako dvě předcházející konala ve Vídni, měla na programu jednání několik bodů. Nejpodstatnějším se mi zdá volba správce biskupství, kterým byl zvolen varnsdorfský farář Anton Nittel. Jeho volba však byla pro státní úřady nepřijatelná, a proto nemohl tento úřad oficiálně zastávat. Státním úřadům byl totiž farář Nittel trnem v oku z důvodu jeho aktivit v počátcích starokatolického hnutí.⁵² Z tohoto důvodu byl tak úřad správce biskupství oficiálně neobsazený až do roku 1888, kdy se na zasedání 10. synody konala nová volba. Touto synodou, konanou 10. září, byl správcem zvolen farář Miloš Čech.⁵³ Jeho kandidaturu navrhl dokonce sám Anton Nittel. Asi tušil, že bude pro státní úřady přijatelnější, protože už několik let vykonával funkci faráře ve Vídni. Ministerstvo pak tuto volbu potvrdilo na počátku listopadu téhož roku.

2.2 Smysl vzniku unie a Utrechtské prohlášení

Utrechtská unie nebyla vytvořena jako vrchní správní orgán starokatolických církví, jak by se dalo očekávat. Naopak cílem Unie je volný svazek národních církví a překonávání možného napětí mezi národnostní povahou církví a mezinárodním starokatolickým hnutím⁵⁴. Pokud považujeme vznik Utrechtské unie za přirozený vývoj starokatolického hnutí, měli bychom se podrobněji podívat i na jeho kořeny. Těmi podle mého názoru je bezesporu Mnichovský program přijatý na kongresu roku 1871. Tímto dokumentem byly položeny základy pro vznik starokatolických církví a vymezeny základní rysy tohoto hnutí. Základem starokatolicismu je samozřejmě odpor vůči dogmatům přijatým církevní hierarchií

⁵⁰ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 1, inv. č. 4, Protokol 1. synody 5. 6. 1879.

⁵¹ Tamtéž, Protokol 2. synody z 20. 6. 1880.

⁵² blíže k tomuto tématu viz HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 253 – 256.

⁵³ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 1, inv. č. 4, Protokol 10. synody z 10. 9. 1888.

⁵⁴ EßER, Günter, Nationale Kirchen und internationale Kirchenunion am Beispiel der Utrechter Union der alt-katholischen Kirchen. in: Religionsfreiheit als Leitbild, 2004, s. 219.

na 1. vatikánském koncilu a postavení sebe sama do opozice vůči papežskému primátu.⁵⁵ Mimo to ale vytyčuje i řadu cílů, ke kterým se má starokatolické hnutí ubírat. Jedním z nich je „*účast na reformě dosavadní církve v duchu staré církve*“⁵⁶. Pro náš předmět zájmu, tedy Utrechtskou unii a okolnosti jejího vzniku a smyslu a mezinárodního kontextu starokatolického hnutí, je třetí bod Mnichovského programu asi nejdůležitější. Jak už bylo řečeno výše, v tomto bodě je přiznaná spolupráce s Utrechtskou církví a touha po znovusjednocení s „řecko-východní a ruskou církví“ a očekávaná dohoda s protestantskými církvemi, stejně jako s církví anglikánskou. Jinak řečeno, ona zmíněná reforma církve, se má týkat především „obnovení“ ekumenicity církve podle starých tradic. Právě ztráta všeobecnosti koncilu byla trnem v oku skupině zformované proti vatikánskému koncilu. Podle nich bylo přijetí dekretu *Pastor Aeternus* proti dějinám církve, tedy nevycházelo z tradic katolické církve.⁵⁷ Přestože program v dalších bodech deklaruje vznik samosprávných zemských církví s důrazem na občanskou, tedy laickou složku při konstituování a správě církví⁵⁸, je patrná touha po vyšších cílech, po určité formě společného působení jednotlivých církví. Doslova je ve třetím bodě řečeno „... *je možné najít věroučnou církevní jednotu i přes národní potřeby a názory*...“⁵⁹. Zde je patrné odhodlání ke společnému postupu za stejným cílem. Je přeci nemyslitelné předpokládat, že by ono vytoužené sjednocení s východní církví mohlo probíhat pouze na úrovni národních církví. Dalším cílem predikovaným mnichovským programem je vytvoření samostatného, to znamená nezávislého kléru. Za tímto účelem je zapotřebí vybudování vzdělávací struktury kléru, která však nemá být církevně uzavřená a na vzdělání se mají spolupodílet i světské úřady.⁶⁰ Vzdělání kléru a vůbec výuka náboženství by se taktéž mohlo stát předmětem mezinárodní spolupráce.

Jedním ze základních rysů starokatolicismu je návrat ke koncilní tradici církve 1. tisíciletí. Tedy otázky věrouky by se měly rozhodovat pouze na půdě, pokud možno ekumenického, koncilu po společné diskusi delegátů. Na tuto tradici bylo navázáno již právě kongresem v Mnichově z roku 1871, kterého se účastnili mimo jiné i zástupci pravoslavné

⁵⁵ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Programm für den katholiken – Kongress in München 1871, bod I. a bod II. a) Jedinou výjimkou, kdy je starokatolické hnutí ochotno uznat papežský primát, je pouze jako hlavu nerozdělené staré církve.

⁵⁶ Tamtéž, bod III.

⁵⁷ podrobněji rozebírá tento dekret LÉBLOVÁ, Marta, *Církev – Sekularizace – nacionalismus*. První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870 – 1885 v českých zemích habsburské monarchie, Brno 2009, s. 40 - 50.

⁵⁸ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Programm für den katholiken – Kongress in München 1871, bod V.

⁵⁹ Tamtéž, bod III.

⁶⁰ Tamtéž, bod IV.

východní církve, církve anglikánské stejně jako zástupci z řad evangelíků⁶¹. Právě koncily s mezinárodním zastoupením nejen starokatolických církví se měly stát prostředkem pro společný rozvoj starokatolického hnutí a dosažení deklarovaných cílů z Mnichovského programu. Bohužel i přes to, že následující dva kongresy měly podobně jako ten první z Mnichova „ekumenický“ charakter⁶², další konané kongresy již tento potenciál nenaplnily. I přes řadu významných hostů z řad jiných církví, jak bylo na takových setkáních zvykem, se další starokatolické kongresy staly výhradně německou záležitostí. Kromě toho se brzy ukázalo, že kongresy ztrácí svou váhu a iniciativu při utváření nových starokatolických obcí převzaly synody. O tomto problému však pohovořím podrobněji až později. V následujícím období se totiž jednotlivé církevní obce soustředily na vybudování národních církví. V každém z center starokatolicismu, kterými byly v sedmdesátých letech 19. století Německo, Švýcarsko a Rakousko-Uhersko, existovala jinak příhodná politická situace pro vznik nové církve.⁶³

Právě z důvodu obnovy pořádání kongresů a za účelem zlepšení mezinárodní spolupráce byla na září roku 1889 svolána schůzka celkem pěti starokatolických biskupů do Utrechtu. Idea, se kterou bylo toto setkání svoláno, spočívala v tom, že nejen synody jednotlivých národních církví by měly rozhodovat o věroučných otázkách, nýbrž že by takové otázky měly být prodiskutovány na všeobecných, tedy ekumenických koncilech a biskupských setkáních.⁶⁴ Právě v roce 1889, 18 let od kongresu v Mnichově, uzrála doba pro užší spolupráci starokatolických církví. V této době už ve všech státech⁶⁵ byly zformovány samostatné církevní organizace, které byly zastoupeny biskupstvím. Výsledkem utrechtské schůze byl dokument, tzv. Utrechtské prohlášení, který se stal základem pro vznik Utrechtské unie. Utrechtské prohlášení však ve své podstatě není zakládací listinou Utrechtské unie. Je spíše manifestem, který vyzývá ke společnému postupu a spolupráci. Zároveň je shrnutím základních postojů starokatolické církve a věrouky. Ve výsledku není v tomto prohlášení definován žádný nový postoj, na to poukazuje i Urs Küry⁶⁶, ale jak je uvedeno na jeho začátku, aktéři utrechtského setkání „...mají za vhodné tyto základní církevní principy, které byly mnohokrát jednotlivě deklarovány v různých prohlášeních, shrnout

⁶¹ KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 65.

⁶² Tamtéž, s. 100.

⁶³ nejpodrobněji toto téma zpracovává KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 71 – 93.

⁶⁴ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandsaufnahme, 2004, s. 265.

⁶⁵ Tím rozumíme Holandsko, Německo, Švýcarsko a Rakousko – Uhersko, jako tehdejší centra starokatolicismu

⁶⁶ KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 100.

do jednoho dokumentu“⁶⁷. V žádném z jeho osmi bodů není zmínka o výzvě k vytvoření společné organizace. Většina bodů se týká základních témat učení starokatolické církve, kterými se navrací k „staré víře nerozdělené církve 1. tisíciletí“.⁶⁸ Biskupské setkání tak sepsáním tohoto dokumentu znovu odmítá dekrety vatikánského kongresu z roku 1870, stejně jako neposkvřené početí Mariino a několik dalších papežských dekretů, proti kterým již protestovala dříve Utrechtská církev. Jedinou zmínkou, vyzývající ke sjednocení církví je tak bod číslo 7., ve kterém je vyslovena víra, že se „...podaří překonat rozdíly plynoucí z církevních schizmat a dosáhnout víry nerozdělené církve....“.⁶⁹ Nicméně kromě samotných bodů prohlášení si musíme všimnout i jeho úvodu. Během tří vět se sjednocený biskupský úřad⁷⁰ postavil do čela starokatolických církví a označil se za ochránce a správce církevních zásad.⁷¹ Z dopisu, který jako reakci na toto prohlášení poslal německému biskupovi Reinkensovi Miloš Čech, vyplývá, že vedoucí úlohu biskupské konference⁷² jménem všech starokatolíků Rakouska přijímá. Jedním dechem je nutné dodat, že toto biskupské shromáždění si nenárokují žádnou právní moc nad ostatními církvemi. Jednotlivé státní církve tak zůstaly samosprávnými jednotkami a Utrechtská unie je pouze volným svazkem těchto církví. Všichni budoucí členové Utrechtské unie však museli uznat Utrechtské prohlášení jako zakládající dokument.

Asi nejdůležitějším výsledkem Utrechtské biskupské konference byl impulz pro svolání mezinárodního starokatolického kongresu na příští rok. Z důvodu nedostatku dalších archivních materiálů k setkání biskupů v Utrechtu v září 1889 tento závěr dokládám na základě pozvánky právě na 1. mezinárodní kongres konaný v září roku 1890 v Kolíně nad Rýnem, kterou obdrželo rakouské starokatolické biskupství. Hned v úvodu pozvánky je řečeno, že tento kongres je svolán na základě závěrů biskupského setkání z 24. září 1889 v Utrechtu, ale také, poněkud překvapivě, i na základě záměru z předchozího starokatolického kongresu v Heidelbergu z roku 1888. Tento záměr dokládá i závěrečné ustanovení z 11. synody Starokatolické církve Rakouska, konkrétně pak pod bodem číslo 12 denního programu synody byly projednávány závěry tohoto kongresu. Přímou uvádí, že na kongresu v Heidelbergu bylo rozhodnuto o svolání mezinárodního kongresu do Kolína

⁶⁷ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Utrechtské prohlášení 24. 9. 1889.

⁶⁸ Tamtéž, bod 1.

⁶⁹ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, Utrechtské prohlášení 24. 9. 1889 bod 7.

⁷⁰ Později pod označením Mezinárodní biskupská konference – z org. Internationale Bischofskonferenz = IBK.

⁷¹ KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 100.

⁷² Miloš Čech užívá termín biskupské synody NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, dopis biskupu Reinkensovi z 10. 10. 1889.

nad Rýnem, jehož součástí by jako řádní členové byli i zástupci Starokatolické církve Rakouska.⁷³ Ovšem mezinárodní kongresy, stejně tak biskupské konference nejsou v rámci Utrechtské unie vůdčím orgánem v tom smyslu, že postrádají jakoukoli soudní pravomoc vůči jednotlivým církvím. Jakékoli závěry biskupských konferencí či mezinárodních kongresů musí být přijaty synodami národních církevních organizací. Totožný přístup je pak vidět i v případě předsednictví utrechtského arcibiskupa mezinárodní biskupské konferenci. Tato funkce je pouze čestná a vyjadřuje tím úctu ostatních starokatolických církví vůči církvi utrechtské a jejímu arcibiskupovi jako „mateřské církvi Starokatolíků“. Jak vyplývá z Utrechtského prohlášení, cílem unie tedy není kontrola nebo dohled nad národními církvemi, nýbrž zajištění a obrana katolické církve a jednoty tradiční víry. Smyslem unie je v první řadě prohlubování vztahů mezi starokatolickými církvemi, ale také komunikace a spolupráce s ostatními církvemi. Příkladem je častý kontakt s pravoslavnou církví nebo církví anglikánskou.

2.3 Připojení Starokatolické církve pro Rakousko

V úvodu jsem zmínil, že ke zpracování tohoto tématu mě přivedl zájem o zjištění příčiny, proč se starokatolíci rakouského mocnářství neúčastnili první biskupské konference v Utrechtu roku 1889 a nebyli tak účastni vzniku Utrechtské unie. Přece jen byli rakouští starokatolíci u zrodu tohoto hnutí po prvním vatikánském koncilu. Zarážející bylo i získání informací o připojení k unii stoupenců starokatolické církve z předlitavského prostoru až po rozpadu monarchie po první světové válce. Konkrétně tedy v roce 1920 v případě Starokatolické církve Rakouska a o čtyři roky později se dočkali i její členové z Československa.⁷⁴ Další ryze českojazyčná odborná literatura se k tématu Utrechtské unie nevyjadřuje vůbec nebo jen podobně okrajově, ovšem otázku připojení rakouských starokatolíků k unii neotevírá žádný z autorů. Můj zájem o toto téma ještě vzrostl po prostudování zahraniční literatury, převážně německé a rakouské provenience. Zde jsem totiž hned v několika publikacích objevil sdělení, že rakouští starokatolíci byli přijati do společné organizace hned následujícího roku po vytvoření tzv. Utrechtského prohlášení pěti zakládajícími biskupy.⁷⁵ Jak jsem zmínil již v úvodu, limitem některé mnou prostudované literatury je nedostatečné uvádění zdrojů, tím pádem mým jasným cílem bylo získání těchto informací z archivního materiálu. Otázek bylo hned několik, kromě ověření data přístupu

⁷³ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 2, inv. č. 5, Denní program 11. Synody 1889 + Zpráva M. Čecha o konané 11. Synodě Ministerstvu kultu a vyučování z 21. 2. 1890.

⁷⁴ KAISEROVÁ, Kristína, Starokatolická církev, in: NEŠPOR, Zdeněk a kol., Náboženství v 19. století, nejcirkevnější století nebo zrod českého ateismu?, Praha, 2010, s. 204. Jako zdroj této informace Kristína Kaiserová uvádí publikaci Kolářek, K. s. 9., ten však s touto informací vůbec ve své knize nepracuje.

⁷⁵ FLÜGEL, Christian, Die Utrechter Union und die Geschichte ihrer Kirchen, 2006, s. 42.

rakouských starokatolíků k unii také zjištění informace, zda něco takového jako oficiální přijetí další církevní organizace ze strany Utrechtské unie vůbec bylo zapotřebí, tedy zda připojení neproběhlo určitým způsobem automaticky. Z předcházejícího studia vývoje starokatolického hnutí je patrné, že se od počátku jednalo o spolupracující společenství lidí napříč jednotlivými státy. Samotná struktura Utrechtské unie pak nabádá k takovéto otázce, vzhledem k tomu, že se jednalo o volné společenství národních církví, které zůstaly samosprávné.

Za zakládající akt Utrechtské unie je považováno sepsání a rozšíření dokumentu z 24. září 1889, jejímiž autory je pět zakládajících biskupů, tři holandské (utrechtské) církve, jeden za německou starokatolickou církev a jeden ze švýcarské křesťansko-katolické církve. V Národním archivu se nachází jeden exemplář tohoto dokumentu, který byl Miloši Čechovi, jakožto správci biskupství rakouské Starokatolické církve, zaslán na počátku října roku 1889 bonnským biskupem Reinkensem.⁷⁶ Ze Synodního a obecného řádu Starokatolické církve⁷⁷ vyplývá, že takovýto dokument by měl být schválen církevními orgány, především pak synodou případně Synodní radou. V této době se synoda rakouské Starokatolické církve scházela každý rok. Tradičně se tak dělo v průběhu září, tím pádem se synoda v roce 1889 konala již před biskupskou konferencí v Utrechtu. Ke schválení tak oficiálně mělo dojít až následujícího roku na zasedání další synody. Ovšem jak vyplývá z archivních dokumentů, Miloš Čech nechtěl pravděpodobně tak dlouho čekat, navíc zástupci Starokatolické církve od konce 11. synody z roku 1889 jednali o přeložení následující synody na pozdější dobu.⁷⁸ Patrně i z toho důvodu poslal biskupu Reinkensovi již v následujících dnech po obdržení Utrechtského prohlášení dopis jako odpověď. Je samozřejmostí, že správce biskupství Čech nechtěl odkládat svou odpověď biskupu celý rok a především ze zdvořilostních důvodů německému biskupovi zaslal na počátku října tento dopis.

„Nejdůstojnější pane biskupe!

Děkuji a jsem Vám zavázán za zaslání Prohlášení ke katolické církvi. Dovoluji si blahopřát Vaší biskupské Milosti k blaženému a povznášejícímu zakončení Utrechtské konference a prohlašuji, že též my, starokatolíci Rakouska, stojíme na půdě Utrechtského prohlášení z 24. 9. tohoto roku a chápeme své postavení uvnitř katolické církve stejným

⁷⁶ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Utrechtské prohlášení 24. 9. 1889.

⁷⁷ JUNG, J., HÁJEK, J., Starokatolická církev v ČR, SPVC MK ČSR, Praha 1984. s. 67.

⁷⁸ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 2, inv. č. 5, Zpráva M. Čecha o konané 11. Synodě Ministerstvu kultu a vyučování z 21. 2. 1890.

způsobem. Necht' Všemohoucí obdaří Vaše tak významné dílo bohatým požehnáním a milostivě dá, aby mělo blahodárný a posvěcující účinek na celou katolickou církev.

S vyjádřením největšího uznání a úcty

Vám vždy oddaný služebník

A. Czech, správce biskupství⁷⁹

V dopise jménem všech starokatolíků Rakouska přijímá utrechtský dokument a zároveň jím prohlašuje spolupráci v rámci Utrechtské unie. Tento dopis ale dokládá podstatu spojení uvnitř Utrechtské unie, která nemá žádnou jurisdikční moc. Správce biskupství se dopisem připojil k Utrechtskému prohlášení, které, jak jsem uvedl výše, je spíše deklarací či manifestem starokatolického učení. Jeho přijetím tak zavazuje církev, které byl v té době správcem, k počínání, kterým bude podporovat závěry sepsané právě v tomto dokumentu, tedy především se jedná „...o dosažení víry nerozdělené církve....“⁸⁰. Předpokládám, že Miloš Čech jednotlivé náboženské obce seznámil s Utrechtským prohlášením, a stejně tak učinil se svým záměrem tento dokument a závěry v něm uvedené jménem všech starokatolíků Rakouska bezvýhradně přijmout. Je to z mé strany pouze domněnka, poněvadž tento předpoklad nemám doložen žádnými archivními dokumenty. Korespondence s tímto tématem se v archivním fondu nenachází, ale nepředpokládám, že by Miloš Čech jako správce biskupství přistoupil k takovému autoritativnímu kroku. Tuto domněnku podporuje i prostudování závěrů právě 11. synody Starokatolické církve Rakouska, konané v září roku 1889, tedy ještě před konferencí biskupů v Utrechtu. Zde se projednával záměr posledního starokatolického kongresu z Heidelbergu z předcházejícího roku o svolání Mezinárodního kongresu do Kolína nad Rýnem.⁸¹ Touto zprávou se dozvídáme hned několik věcí. První a důležitější je informace, že impuls ke svolání prvního mezinárodního kongresu nevzešel až z biskupské schůze v Utrechtu, nýbrž že tuto snahu pouze podpořil. Druhou informací je pak zjištění, že o tomto záměru byli všichni rakouští starokatolíci informováni, a tudíž předpokládám, že nějakým způsobem správce biskupství informoval církevní obce i o Utrechtském prohlášení. Posledním faktem je pak zmínka o tom, že se počítá se zástupci

⁷⁹ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, dopis M. Čecha z 10. 10. 1889 biskupu Reinkensovi; předkládaný dopis je převzat z DEMMEL, J. H., Starokatolictví v rakouském mocnářství, s. 53 v překladu Josefa Königa.

⁸⁰ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Utrechtské prohlášení 24. 9. 1889 bod 7.

⁸¹ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 2, inv. č. 5, Zpráva M. Čecha o konané 11. Synodě Ministerstvu kultu a osvěty z 21. 2. 1890.

rakouských starokatolíků jako s plnohodnotnými členy kongresu. Záměr pozvat členy rakouské Starokatolické církve na mezinárodní kongres do Kolína nad Rýnem tak považují za první krok na cestě k přijetí této církve do Utrechtské unie, i když v roce 1888 se o tomto společenství ještě nemluvílo. Ovšem definitivním aktem pak bylo přijetí Miloše Čecha jako správce biskupství za plnoprávného člena Mezinárodní biskupské konference. Dne 15. září 1890 se konala v Bonnu další biskupská konference, na které bylo právě rozhodnuto, že správce biskupství rakouské Starokatolické církve se stane členem Mezinárodní biskupské konference. O tomto záměru byl Miloš Čech informován dopisem od německého biskupa Josefa H. Reinkense z 16. září stejného roku.⁸² Toto rozhodnutí o přijetí správce Čecha za člena biskupské konference budu v dalších kapitolách ještě podrobněji rozebírat, nicméně bezpochyby bylo definitivním aktem v přistoupení rakouské Starokatolické církve k Utrechtské unii po předcházejících událostech, tedy pozvání rakouských starokatolíků na první mezinárodní kongres na základě závěrů z Heidelbergu. Jakýmsi mezikrokem pak byl dopis Miloše Čecha, kterým Starokatolická církev Rakouska přijala Utrechtské prohlášení a zavázala se vykonávat svou činnost v tomto společném duchu.

2.4 Biskupské konference, kongresy a synody po vzniku Utrechtské unie

Starokatolická víra se ve svém učení, jak jsem poukázal na příkladu dvou hlavních programových prohlášení, odkazuje na pokračování tzv. staré nerozdělené katolické církve prvního tisíciletí. Jedním ze symbolů katolické církve té doby bylo pořádání ekumenických koncílů. Právě ztráta ekumeničnosti, tedy všeobecnosti koncílů, pořádaných římskokatolickou církví v pozdější době bylo dalším důvodem pro vznik starokatolického hnutí. To se snažilo navázat na tradici ekumenických koncílů pořádáním kongresů, které měly mít mezinárodní a ekumenický charakter. V jedné z předcházejících kapitol jsem problematiku prvních koncílů rozebíral a poukázal na skutečnost, že první tři kongresy, mezi které počítám i první kongres v Mnichově z roku 1871, měly opravdu všeobecný charakter. Tuto vlastnost první kongresy získaly především na základě přítomných zástupců jiných než starokatolických církví. I když se první kongresy zabývaly především vymezením starokatolického hnutí, byli jednání aktivně přítomni i delegáti z řad evangelických, anglikánských nebo i pravoslavných církví. Dokonce programové prohlášení tohoto kongresu v jednom svém bodě doufá ve znovusjednocení s pravoslavnou církví. Bohužel tuto podobu si kongresy neudržely příliš dlouho a stávaly se doopravdy starokatolickými. Co více, i přes přítomnost delegátů z jiných zemí a církví získaly následující kongresy téměř národní německý charakter a postupně

⁸² NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. 48, dopis biskupa Reinkense z 16. 9. 1890.

ztrácely na významu. Svou tematickou náplní se blížily synodám, které naopak získávaly nad kongresy převahu. Určitě svůj vliv na tuto situaci měla skutečnost, že starokatolické hnutí bylo teprve v počátcích a teprve se jednalo, jakou vlastně bude mít podobu. Prvotním cílem byla reforma římskokatolické církve a až později bylo přistoupeno k vybudování národních církví. Nejdéle ze zemí, kde se hnutí po prvním vatikánském koncilu zrodilo, to trvalo právě v rakouské monarchii. Dalším důvodem pak byla i finanční situace nových církví, což byl případ hlavně té rakouské. Kvůli nedostatečným prostředkům bylo i problematické vysílat větší počet delegátů na jednotlivé kongresy.

Ovšem na devátém kongresu roku 1888 konaném v Heidelbergu bylo rozhodnuto, že tyto problémy je třeba překonat a po dlouhých 19 letech svolat kongres s mezinárodním charakterem. Za tímto účelem byl svolán celkově desátý starokatolický kongres, ale oficiálně 1. mezinárodní, na konec září roku 1890 do Kolína nad Rýnem. Tohoto kongresu se kromě již zformovaných starokatolických církví účastnilo i několik delegátů ze spřátelených církví. Mezinárodní kongres z Kolína nad Rýnem je výjimečným pro své prvenství, ovšem pro Utrechtskou unii a její organizaci je důležitější druhý mezinárodní kongres v pořadí. Ten se konal po dvou letech, jak bylo původně určeno biskupskou konferencí v Utrechtu, tedy v září roku 1892. Na tomto zasedání byly definovány základní principy a požadavky kongresu. Ty se po Utrechtském prohlášení, které, jak jsem uvedl, bylo spíše manifestační, staly dalším základním kamenem Utrechtské unie. Poprvé je zde uvedeno, že smyslem kongresů není rozhodovat dogmatické otázky nebo se plést do vnitřních záležitostí jednotlivých členských církví. Celkem devět požadavků definovaných tímto kongresem má poněkud praktičtější ráz. Například smysl starokatolicismu není definován „jako pouhý odpor vůči dogmatům prvního vatikánského koncilu, ale jako návrat k pravému katolicismu staré nerozdělené církve“⁸³ a zároveň jako výzva všem křesťanským společenstvím k sjednocení na starokatolickém základě. Zároveň je tímto dokumentem přiznáno právo jednotlivým národním církvím na jejich samostatnost, stejně tak právo na dodržování svých národních zvyklostí a tradic. S tímto závazkem souvisí i další bod, který odsuzuje ultramontanismus a zároveň podporuje rozmanitost jednotlivých národních církví především s ohledem na sociální otázky. Jedním z velmi zajímavých bodů je ten šestý, který vyzývá k zformování mezinárodní teologické fakulty a založení vědeckého teologického časopisu⁸⁴, který,

⁸³ „Der Altkatholizismus ist kein bloßer Protest gegen die neuen Dogmen des Vatikan und Speziell gegen die päpstliche Unfehlbarkeit, sondern er ist die Rückkehr zu dem wahren Katholizismus der alten, einen und ungeteilten Kirche...“, NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, požadavky kongresu z Luzernu 13. - 15. 9. 1892.

⁸⁴ Tamtéž, bod 6.

jak se zmiňuje Urs Kury, ve své publikaci redigoval prof. Dr. Eugène Michaud.⁸⁵ Kury z pro mne nepochopitelného důvodu ve své publikaci, kde v příloze uvádí několik zásadních dokumentů pro vývoj starokatolického hnutí, vynechal několik bodů z tohoto luzernského programu⁸⁶.

Pro Starokatolickou církev Rakouska bylo poctou hostit ještě v období před první světovou válkou celkem dva mezinárodní kongresy. První byl uskutečněn v roce 1897, druhý pak v roce 1909. Oba kongresy byly svolány samozřejmě do Vídně, největšího města monarchie, i když biskupství bylo již v době konání prvního kongresu přesunuto do Varnsdorfu. Musíme si uvědomit, že mezinárodní kongresy byly i společenskou událostí. Jak uvádí Demmel, konání kongresů sloužilo k upevňování pocitu sounáležitosti jednotlivých církví⁸⁷. Získávání osobních kontaktů a předávání zkušeností mezi členy jednotlivých církví se samozřejmě lépe děje při neformálních setkáních. Když se podrobněji podíváme na denní programy, všimneme si, že každý den kongresu se konala nějaká společenská událost typu slavnostních hostin, koncertů nebo dokonce i výletů. Například během kongresu roku 1892 byla uspořádána pro účastníky kongresu vyjížďka po jezeře.

Co se týče organizace unie, tak mnohem významnější byly mezinárodní biskupské konference. Už jsem uvedl v dřívější kapitole, že první schůze biskupů, zastupujících tři církve, se uskutečnila mezi 22. - 24. zářím roku 1889 v Utrechtu. Zde bylo sepsáno tzv. Utrechtské prohlášení, které je zakládajícím dokumentem Utrechtské unie. Během této schůze bylo dohodnuto, že podobná setkání biskupů pod formálním označením Mezinárodní biskupská konference se budou konat každý rok. Zároveň se biskupská setkání stanou vedoucím orgánem Utrechtské unie, ovšem znovu bez jurisdikční moci nad jednotlivými církvemi. Zároveň je stejně vysvětlen vztah mezi jednotlivými církvemi. Žádná církev není nadřazená nad ostatní. Utrechtský arcibiskup má sice předsednické křeslo biskupské konference ve svých rukou, ovšem jde spíše o tradiční postavení než faktickou moc. V tomto bodě musím ale podotknout, že z hlediska vývoje starokatolického hnutí je Utrechtská církev skutečně ostatním nadřazena, poněvadž skrze ni se starokatolickým biskupům dostalo biskupského svěcení v apoštolské posloupnosti. Biskupská konference se považuje za ochránce a správce církevních zásad. Pod touto definicí musíme rozumět například to, že žádný biskup nemá pravomoc vysvětit jiného bez jednomyslného souhlasu biskupské

⁸⁵ KURY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 101.

⁸⁶ Tamtéž, s. 454.

⁸⁷ KURY, Urs, Starokatolictví v rakouském mocnářství, 1998, s. 52.

konference.⁸⁸ V praxi to znamenalo, že jednou z povinností biskupské konference je rozhodovat, která církevní organizace může být členem Utrechtské unie. Tak se dělo například v případě francouzského starokatolického hnutí nebo starokatolíků formujících se v Americe⁸⁹ na přelomu století. S ohledem na druhou jmenovanou církevní organizaci podám příklad z biskupské konference z roku 1913 konané v Kolíně nad Rýnem. Zde se řešil případ biskupa Hodura z Chicaga, který měl udělit biskupské svěcení knězi Zabrowskimu, a to bez předchozího projednání a souhlasu biskupské konference.⁹⁰ Z toho je patrné, že biskupská konference sice oficiálně nehodlá zasahovat do záležitostí jednotlivých církví, ale jsou případy, kdy to stejně činí. Dalším smyslem biskupských konferencí bylo řešení zásadních otázek a prohlubování vztahů s ostatními církvemi. Například výsledkem jednání konference z Bernu roku 1925 bylo sblížení s anglikánskou církví v tom smyslu, že tato konference formálně uznala biskupské svěcení anglikánské církve.⁹¹ Ovšem to se událo až ve složité situaci poválečné Evropy. Biskupská konference z roku 1913, konaná spolu s mezinárodním kongresem v Kolíně nad Rýnem, byla na dlouhá léta posledním mezinárodním setkáním starokatolíků. V následujícím roce Evropu zachvátila první světová válka a kontakt mezi jednotlivými církvemi byl přerušen.

Pokud bychom chtěli mluvit o změnách, které proběhly na úrovni národních synod Starokatolické církve Rakouska po vzniku Utrechtské unie, neměli bychom o čem. Náplň synod se vznikem Utrechtské unie nijak nezměnila. Jejich smyslem bylo především řízení vlastní církevní organizace, správa jednotlivých církevních obcí a zajištění finanční stránky. Právě poslední bod – finanční situace církve – byla častým a bohužel nemilým bodem jednání synod rakouské starokatolické církve až do rozpadu habsburské monarchie. Častým nálezem v archivních materiálech pak jsou petice zasílané na adresu ministerstva kultu a osvěty za účelem získání finanční dotace pro svou církev. Petice nebyly zasílány pouze z pozice nejvyšších představitelů církve, ale také z jednotlivých církevních obcí.⁹² Kromě těchto záležitostí byla pak často na pořadu dne otázka volby biskupa jako představitele církve

⁸⁸ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 280.

⁸⁹ Jedná se o Polskou národní katolickou církev působící v USA a Kanadě, která byla zformována na konci 19. století především v řadách polských emigrantů.

⁹⁰ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 47, Biskupská konference Utrechtské unie v Kolíně nad Rýnem z 11. 9. 1913.

⁹¹ Tamtéž, Biskupská konference Utrechtské unie v Bernu z 3. 9. 1925.

⁹² AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 24.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1896-1909, Petice církevní obce Varnsdorf z roku 1907 nebo AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 25.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1872-1895, Žádost synodní rady o subvenci z roku 1893.

a na počátku 20. století i příprava rozdělení biskupství na rakouskou a českou část. Problematicke biskupského úřadu se však budu podrobněji věnovat v následující kapitole.

3 Biskupský úřad

V této kapitole bude hlavním tématem otázka biskupského úřadu ve Starokatolické církvi Rakouska. Cílem následujících podkapitol bude zodpovězení otázek, které jsem vytyčil dříve, tedy především otázky obsazení biskupského úřadu. Hlavním tématem první podkapitoly bude tedy představení procesu, který vedl k volbě biskupa rakouských, potažmo i československých starokatolíků. S tím souvisí i proces rozdělení biskupství na dva úřady po rozpadu monarchie. Pokusím se objasnit otázku ohledně biskupského svěcení Miloše Čecha, dlouholetého správce rakouského biskupství, tj. zda během dlouhé doby svého působení získal i biskupské svěcení, jak naznačuje K. Kaiserová ve své práci o starokatolické církvi.⁹³ S volbou biskupa samozřejmě souvisí i komunikace se státními úřady, se kterými byla často diskutována otázka financí a státní podpory nové církvi. Obsazení biskupského úřadu bude v druhé části probíráno i z hlediska mezinárodních nebo spíše mezicírkevních vztahů. Především s ohledem k tématu této práce bude diskutován vztah k Utrechtské unii a zodpovězení otázky, zda důvodem pozdějšího začlenění rakouských starokatolíků opravdu mohla být absence osoby biskupa, jak to zmiňuje Lášek ve svém článku o starokatolictví ve Varnsdorfu.⁹⁴ Podmínku připojení starokatolických církví k Utrechtské unii se pokusím představit i na příkladu jiných církví než pouze Starokatolické církve Rakouska.

3.1 Obsazení biskupského úřadu Starokatolické církve pro Rakousko

Biskupský úřad je nedílnou součástí jakéhokoli „katolického“ společenství. Vzhledem k tomu, že starokatolické hnutí samo sebe považuje za katolické (vyplývá to ze samotného názvu), bylo zvolení osoby starokatolického biskupa od počátku velmi důležité. V předchozí kapitole jsem uvedl, že otázka biskupa byla diskutována na 2. kongresu v Kolíně nad Rýnem v roce 1872, kde bylo rovněž rozhodnuto o volbě biskupa pro německou starokatolickou církev. Tohoto kongresu se účastnila i delegace rakouských starokatolíků. Jak uvádí Halama ve své práci, tak rakouští delegáti přijeli na kongres s vlastními programovými body, které podle nich měly být projednávány.⁹⁵ Jedním z těchto bodů, které rakouští starokatolíci projednávali ještě před odjezdem na kongres, byla právě volba biskupa. Hlavní slovo k tomuto bodu měl Alois Anton, vůdčí osoba vídeňské obce. Podle jeho pojetí by biskup měl

⁹³ KAISEROVÁ, Kristina, Starokatolická církev, in: NEŠPOR, Zdeněk a kol., Náboženství v 19. století, nejčirkevnější století nebo zrod českého ateismu?, Praha, 2010, s. 209.

⁹⁴ LÁŠEK, B. J., K dějinám starokatolictví ve Varnsdorfu, in: Almanach ke 130. výročí povýšení Varnsdorfu na město, 1998, s. 21.

⁹⁵ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 214.

být pouze prvním farářem církevní obce a ničím více.⁹⁶ Jeho pravomoci by měly být podle něj značně omezené, mimo jiné i tím, že osoba biskupa by měla být určena volbou dané obce. Alois Anton dokonce nadnesl otázku, zda by biskup neměl být zvolen pro každou státní provincii. V rakouském případě by tak vznikla z počátku nejméně tři biskupství. Tento požadavek se některým členům zdál být až přehnaný.⁹⁷ S představou Aloise Antona o postavení biskupa plně nesouhlasil varnsdorfský farář Nittel, který soudil, že pokud obcí zvolený biskup nebude schválen i státem, bude volba takového biskupa nedostatečná. Nittelovi bylo jasné, že by to znamenalo problematickou správu církve. Kromě toho požadoval přesnější vymezení biskupských pravomocí.⁹⁸ Nittel tímto předdeslal problémy, které mělo starokatolické společenství až do doby, kdy bylo státem uznáno, např. neplatnost sňatků, provedených starokatolickými faráři.

Během let trvajícího boje za státní uznání starokatolického společenství v Rakousku došlo k vymezení biskupských pravomocí. Ty byly začleněny do Synodního a obecního řádu, který došel schválení i ministerstvem kultu a osvěty v říjnu roku 1877 společně s uznáním starokatolické církve. V synodním řádu jsou vymezena základní práva a povinnosti biskupa, jakými jsou udílení svěcení, biřmování nebo potvrzování zvolených farářů. Řád je také připraven na možnost, že by biskupský úřad z nějakého důvodu obsazen nebyl. V takovém případě jsou biskupské pravomoci synodou převedeny na jednoho z duchovních, který tak vykonává funkci správce biskupství až do zvolení nového biskupa.⁹⁹ Tento synodní řád byl posléze znovu schválen a přijat první synodou Starokatolické církve Rakouska na konci roku 1879. Druhá synoda následujícího roku rozhodla, že bude pro následující rok vytvořena komise pro zorganizování volby biskupa nové církve. Nicméně z důvodu očekávaných námitek ze strany státu k volbě biskupa bylo další, v pořadí již třetí synodou přistoupeno pouze k volbě správce biskupství. Tím byl dne 8. září roku 1881 zvolen varnsdorfský farář Anton Nittel¹⁰⁰. Ovšem z důvodu jeho předchozí politické aktivity nebyla volba ministerstvem kultu a osvěty akceptována.¹⁰¹ V paragrafech týkajících se vymezení práv a povinností biskupa je v synodním řádu uvedena povinnost synodní rady před volbou biskupa zjistit, zda kandidát není státní správě tzv. *minus grati*, tedy osobou nežádoucí.¹⁰²

⁹⁶ HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 214.

⁹⁷ Tamtéž, s. 215.

⁹⁸ DEMMEL, J. H., *Starokatolictví v rakouském mocnářství*, 1998, s. 24.

⁹⁹ JUNG, J., HÁJEK, J., *Starokatolická církev v ČR, SPVC MK ČSR*, Praha 1984, asi s. 65.

¹⁰⁰ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 1, inv. č. 4, protokol III. Synody. srov. KAISEROVÁ, Kristina, *Konfesionální myšlení českých Němců v 19. a počátku 20. století*, 2003, s. 28. uvádí rok zvolení 1880.

¹⁰¹ KAISEROVÁ, Kristina, *Konfesionální myšlení českých Němců v 19. a počátku 20. století*, 2003, s. 28.

¹⁰² JUNG, J., HÁJEK, J., *Starokatolická církev v ČR, SPVC MK ČSR*, Praha 1984, s. 65.

Nittel přesto tuto funkci, i když s omezením, vykonával až do roku 1888¹⁰³, kdy došlo k volbě nové.

Během zasedání již desáté synody roku 1888 došlo k nové volbě správce biskupství. Z protokolu o zasedání vyplývá, že novým správcem biskupství byl jednomyslně zvolen vídeňský farář Miloš Čech.¹⁰⁴ Ve stejném zápisu je uvedeno, že farář Čech byl na tento post navržen svým předchůdcem Antonem Nittalem. Volba vídeňského faráře musela být ještě potvrzena státními úřady. Jednotliví zemští místodržící se k ní vyjádřily poměrně v krátké době, a to již během října, konečné rozhodnutí ministerstva kultu a osvěty padlo 2. listopadu stejného roku.¹⁰⁵ Starokatolická církev Rakouska tak konečně měla svého vedoucího představitele. Každopádně se ale domnívala, že tento stav je pouze dočasný a brzy dojde k volbě a vysvěcení řádného biskupa. Rakouští starokatolíci považovali svou církev v tomto stavu za neúplnou. Správce biskupství nemohl vykonávat řadu církevních úkonů, jako například udílet svátost biřmování. V tomto ohledu se starokatolíci v Rakousku museli spoléhat na zahraniční biskupy, kteří mimo jiné za tímto účelem do země přijížděli. Tento stav vydržel několik let, než se 15. synoda znovu rozhodla pověřit komisi organizací volby biskupa pro následující rok. Za tímto účelem synodní rada Starokatolické církve Rakouska oslovila několik osob, které by přicházely v úvahu na tento post. Dokonce byl zaslán dopis německému biskupovi Reinkensovi, zda by nedoporučil vhodnou osobu pro rakouský biskupský úřad. Přes všechna jednání však v červenci roku 1895 oznamovala synodní rada ministerstvu kultu a osvěty, že jediným kandidátem volby bude dosavadní správce biskupství.¹⁰⁶ Volba biskupa nakonec roku 1895 uskutečněna nebyla. Důvodem měly být nesrovnalosti v synodním řádu nebo aspoň tím oponovala kancelář ministerstva kultu a osvěty. Synodní rada rakouské starokatolické církve se obrátila na dr. von Schulteho, německého odborníka na církevní právo, s prosbou o prozkoumání synodního řádu. Po zpracování jeho připomínek byla žádost o uskutečnění biskupské volby podána znovu. Jednání se protahovala téměř dva roky, až se vedení starokatolické církve rozhodlo volbu odložit. Miloš Čech, i když se pravděpodobně nepovažoval za nejlepší osobu pro biskupský stolec¹⁰⁷, byl postupem, respektive nečinností úřadů znechucen. Otázka volby biskupa byla řešena čas od času až do začátku nového století, ale ani v tu dobu jednání nedospěla

¹⁰³ HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 249.

¹⁰⁴ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 1, inv. č. 4., Protokol 10. synody.

¹⁰⁵ AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 25.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1872-1895, zpráva ministerstva kultu a osvěty.

¹⁰⁶ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 6, inv. 25, zpráva synodní rady z 20. 7. 1895.

¹⁰⁷ DEMMEL, J. H., *Starokatolictví v rakouském mocnářství*, 1998, s. 50.

ke zdárnému konci. Novým argumentem státních úřadů byla špatná finanční situace starokatolické církve. Z tohoto důvodu by zvolený biskup neměl dostatek prostředků pro vlastní prezentaci a správu biskupství. Pravdou je, že Starokatolická církev Rakouska se od počátku svého vzniku až do rozpadu monarchie potýkala s finančními problémy. Pravidelně byly zamítány žádosti o státní podporu, na kterou teoreticky měla církev nárok. Poslední pokus na uskutečnění biskupské volby byl učiněn mezi lety 1907 a 1908. Starokatolická církev chtěla volbu uspořádat během 24. synody konané roku 1908. Dokonce státním úřadům deklarovala, že finanční prostředky získá ze zahraničí od spřátelených církví, konkrétně od církve anglikánské.¹⁰⁸ I přes tento pokus se volba biskupa až do rozpadu monarchie nekonala a jako jeden z hlavních důvodů tedy můžeme uvést nedostatek finančních prostředků, který zmínili někteří autoři ve svých pracích.¹⁰⁹

Na konci 1. světové války a po následném rozpadu dunajské monarchie musela otázku vlastní existence řešit i Starokatolická církev. Ještě před koncem 19. století došlo k přeložení biskupství z Vídně do Varnsdorfu, což po skončení války vyvolávalo problémy. Politická situace byla značně nepřehledná a krátce po skončení války existovala řada variant, jakým způsobem se budou formovat nástupnické státy, nejvíce používanou variantou však byl tzv. národnostní princip. Nejžhavější situace vznikla v českém pohraničí, tzv. Sudetech, které bylo silně osídleno Němci. Zde získalo silnou podporu německé nacionální hnutí, které vyústilo ve vznik několika samostatných státních celků jako např. Deutschböhmen nebo Sudetenland.¹¹⁰ Vedení těchto provincií předpokládala nebo si spíše přála začlenění vlastního území do Německého státu, nebo k tzv. Německému Rakousku, jak se v prvním roce nazýval nový rakouský stát. Ten byl ve Vídni vyhlášen 30. října 1918¹¹¹. Tento státní útvar předpokládal vznik soustátí na základě národnostního rozdělení, čímž si nárokoval i oblast Sudet, tedy i severních Čech včetně Varnsdorfu, sídla starokatolického biskupství. Další variantou bylo začlenění Německého Rakouska jako spolkové země v rámci Německa. Proklamace o začlenění Německého Rakouska do Německého státu byla vyhlášena již 12. listopadu 1918.¹¹² Nastalá situace (někdy nejen) politického boje, která trvala téměř

¹⁰⁸ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 4, inv. č. 9, dopis Dr. Beneše Synodní radě z 16. 7. 1907.

¹⁰⁹ LÁŠEK, B. J., K dějinám starokatolictví ve Varnsdorfu. in: HAVLÍČEK, Martin (ed.) Almanach ke 130. výročí povýšení Varnsdorfu na město, 1998, s. 21.

¹¹⁰ KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929), Praha 2003, s. 37.

¹¹¹ HOUŽVIČKA, Václav, Návraty sudetské otázky, Praha 2005, s. 104.

¹¹² Tamtéž.

rok, byla definitivně ukončena až podpisem tzv. Saint-germainské smlouvy z 10. září 1919¹¹³, která definitivně vymezila hranice nástupnických států. Československo bylo vymezeno v historických hranicích, čímž byly ukončeny spory s pohraničními oblastmi osídlenými německým obyvatelstvem, které mělo separační tendence. Rakousko bylo definitivně vymezeno jako samostatný stát a ukončeny myšlenky na splynutí s Německem.¹¹⁴

S poválečnou situací se musela vypořádat také starokatolická církev. V bývalé habsburské monarchii nastal boj, který starokatolická církev jen těžko mohla ovlivnit, ovšem musela se k němu nějakým způsobem postavit. V prvních poválečných týdnech byl v rakouských zemích akcentován návrh na sloučení českého pohraničí s novým rakouským státem. Tento návrh měl z počátku ohlas i u církevních obcí alpských zemí. Z hlediska starokatolické církve by se jednalo o nejjednodušší řešení. Avšak ve stejné době, konkrétně 28. října, došlo k vyhlášení Československa, které si tuto oblast nárokovalo také. Brzy se ukázalo, že rakouská část starokatolické církve není od biskupství ve Varnsdorfu oddělena pouze státními hranicemi, ale i ideologicky.¹¹⁵ Z pohledu starokatolické církve byl projekt tzv. Německého Rakouska (mám na mysli přičlenění českého pohraničí k Rakousku) mrtvý již na začátku roku 1919. Problémem ale byla faktická příslušnost starokatolických obcí rakouských zemí k varnsdorfskému biskupství. V rakouských církevních obcích se navíc rozvinuly tendence proti tzv. varnsdorfskému uspořádání a především proti správci biskupství M. Čechovi. Ten byl některými dokonce považován za senilního a přežitého.¹¹⁶

Řešení tohoto problému nastínil v květnu roku 1919 Dr. Klekler¹¹⁷, člen představenstva vídeňské starokatolické obce. Podotýkal, že se musí vyřešit otázka rakouských starokatolických obcí, které formálně zůstaly pod vedením varnsdorfského biskupství. Nastalou situaci rakouští starokatolíci řešili na konci května roku 1919 na zemské synodě ve Vídni. Výsledkem vídeňského jednání bylo vytyčení několika cílů. Tím hlavním mělo být usilování o vybudování vlastního biskupství a volba biskupa pro starokatolickou církev Německého Rakouska. Prozatím bylo nutné zvolit státem uznaného faráře za dočasného správce biskupství. Současně bude usilováno o spojení se Starokatolickou církví Německa.¹¹⁸ To byla jedna ze zamýšlených možností především politické reprezentace nového státu.

¹¹³ KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929), Praha 2003, s. 43.

¹¹⁴ HOUŽVIČKA, Václav, Návraty sudetské otázky, Praha 2005, s. 104.

¹¹⁵ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 454.

¹¹⁶ KOLÁČEK, Karel, Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946, 2006, s. 61.

¹¹⁷ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 4, inv. č. 10, dopis Kleklera M. Čechovi ze 17. 5. 1919.

¹¹⁸ Tamtéž, zemská synoda ve Vídni 29. 5. 1919.

Zároveň bylo zemskou synodou starokatolické církve rozhodnuto, že dočasně bude funkci správce biskupství, tedy zástupce rakouských starokatolických obcí, vykonávat vídeňský farář Adalbert Schindelar.¹¹⁹ Oddělení tří rakouských starokatolických obcí od varnsdorfského biskupství potvrdila i poslední synoda Starokatolické církve Rakouska ze srpna roku 1919 konaná právě v sídle biskupství. Nedlouho po této synodě byly definitivně ukončeny myšlenky rakouských starokatolíků i politiků na spojení s Německem, a to podepsáním Saint-germainské smlouvy.

Od této chvíle se začala psát historie samostatných starokatolických církví Československa a Rakouska. Československá církev měla situaci o něco lehčí, poněvadž na území nového státu zůstalo varnsdorfské biskupství. Tím pádem nebylo třeba vybudovávat úplně novou vedoucí základnu jako v rakouských zemích. Ještě na konci října roku 1919 byla ve Varnsdorfu zvolena synodní rada v novém složení. V novém roce pak následovalo nařízení ze 14. března, kterým byly definitivně obce alpských zemí odděleny od varnsdorfského biskupství. Následně tedy mohla být svolána samostatná synoda rakouské starokatolické církve. Organizací 1. synody se ujala dříve určená komise pod vedením Dr. Kleklara. Datum konání synody bylo určeno na 29. července 1920. Ještě před konáním synody se 8. 7. konala první, konstitutivní synodní rada, která kromě volby svých členů deklarovala úmysl vybudovat samostatné biskupství rakouských starokatolíků. Tento cíl 1. synoda o několik dní později pouze znovu potvrdila, stejně jako vídeňského faráře Schindelara v prozatímní funkci správce biskupství. Volbu nového biskupa pak přeložila až na příští synodu. Zároveň byly jednotlivé církevní obce vyzvány, aby do 1. října téhož roku určily své kandidáty na post biskupa.¹²⁰ Definitivním zakončením vytvoření vlastního biskupství rakouských starokatolíků je rozhodnutí z 26. března 1921 ministerské rady, která tímto dokumentem potvrzuje sídlo biskupství Starokatolické církve rakouské republiky ve Vídni stejně jako právo na zvolení biskupa do čela této církve.¹²¹ Tím stát potvrdil samostatnost této církve. K volbě nového nebo spíše prvního biskupa se vztahuje i další dokument. Je jím oznámení synodní rady o úmyslu uskutečnění volby nového, resp. prvního biskupa své církve. Současně dokumentem

¹¹⁹ HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 458.

¹²⁰ AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 23.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1910-1930, zpráva synodní rady starokatolické církve z 6. 8. 1920. V tomto kartonu se nacházejí dvě verze této zprávy, kromě této je ve složce přiložena ještě zkrácená verze, která nemá datum. Halama se ve své práci o těchto zprávách zmiňuje, nicméně se mu asi popletla data, protože uvádí, že tento opis zprávy ze zasedání synody byl potvrzen synodní radou 8. 7. a následně poslán na státní úřad vnitra, osvěty a kultu 6. 8. 1920. viz HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 462-464. Synodní rada z 8. 7. se konala před synodou 29. 7. 1920. Kromě jiného v té samé složce je přiložen souhlas církevní obce Ried s vybudováním vlastního biskupství rakouské starokatolické církve. Ten je jako jediný datován 8. 7. 1920.

¹²¹ AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 23.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1910-1930, rozhodnutí Spolkového ministerstva vnitra a osvěty z 26. 3. 1921.

synodní rada uvádí, že jediným kandidátem na post biskupa je dosavadní biskupský správce Adalbert Schindelar.¹²² V tento okamžik již volbě nového biskupa nestálo nic v cestě, Volba se nakonec uskutečnila až během zasedání 3. synody v září roku 1924, konkrétně 7. září. K této události se nachází v archivu několik dokumentů, které informují o zvolení faráře Adalberta Schindelara biskupem, jako např. zpráva 2. předsedy synodní rady Dr. Kleklera¹²³. Jednohlasně zvolený biskup pak v září následujícího roku přijal biskupské svěcení z rukou švýcarského biskupa Adolfa Kuryho¹²⁴.

V případě československé starokatolické církve se volba prvního biskupa konala v témže roce. Ještě před jejím uskutečněním však bylo zapotřebí podniknout některé oficiální kroky, především konstituování církve před novým státem. Československá vláda svým výnosem z 10. června roku 1922 potvrdila právní subjektivitu tzv. Spolku starokatolíků v Československu a zároveň schválila jeho stanovy.¹²⁵ Bohužel biskupské volby se nedočkal její dlouholetý správce Miloš Čech, který v roce 1922 zemřel. Během zasedání 30. synody (československá starokatolická církev pokračovala v číselném označení synod) konané 13. července 1924 v Jablonci nad Nisou byl zvolen stejně jako v Rakousku jednomyslně správce biskupství farář Alois Pašek, který nastoupil do úřadu správce biskupství po smrti Miloše Čecha.¹²⁶ Následně přijal 14. 9. 1924 biskupské svěcení z rukou utrechtského arcibiskupa Kennincka při slavnosti v Bernu.¹²⁷ To potvrzuje i protokol z 30. synody, kde je též uvedeno, že během stejného dne biskupské svěcení přijal i švýcarský zvolený biskup Adolf Kury. Dlouholetý boj za ustanovení osoby biskupa starokatolické církve byl definitivně u konce. Jak významná událost to pro starokatolickou církev byla, dokresluje i fond starokatolického biskupství v Národním archivu, kde se nachází celá složka věnovaná Paškově biskupskému svěcení, která čítá přes padesát dokumentů.

3.2 Biskupský úřad jako podmínka přijetí k Utrechtské unii

Jednou z důvodů, proč se Starokatolická církev Rakouska neúčastnila vzniku Utrechtské unie, mohl nebo nejspíše byl fakt, že v roce 1889, kdy se uskutečnilo první setkání biskupů v Utrechtu, stál v čele rakouských starokatolíků pouze správce biskupství. Jak jsem

¹²² AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 23.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1910-1930, zpráva synodní rady 5. 5. 1921.

¹²³ Tamtéž, zpráva synodní rady z 22. 9. 1924.

¹²⁴ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 477.

¹²⁵ KOLÁČEK, Karel, Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946, 2006, s. 62.

¹²⁶ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 1, inv. č. 4, Protokol 30. synody z 13. 6. 1924. Srov. Koláček z nějakého důvodu uvádí rok 1923 i pro biskupské svěcení, s. 63.

¹²⁷ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 7, inv. č. 35, potvrzení konsekrace z 14. 9. 1924.

představil v předcházející kapitole, biskupské volby se dočkaly až nástupnické starokatolické církve nových států vzniklých po rozpadu rakouské monarchie. V druhém oddíle této práce jsem mluvil často o starokatolických kongresech i v době, kdy byly především německou státní záležitostí. I v této době, tj. v 70. a 80. letech 19. století, se těchto kongresů často účastnili zahraniční delegáti, včetně zástupců jiných církví než těch starokatolického vyznání. V této kapitole bych se blíže dotkl otázky, zda podmínkou účasti na mezinárodních kongresech a biskupských konferencích bylo obsazení biskupského úřadu.

Počátek sjednocování starokatolických národních církví spatřujeme již v roce 1888, kdy se v německém městě Heidelbergu konal 9. starokatolický kongres. Ze závěrů tohoto kongresu, resp. ze zápisů synod rakouské starokatolické církve se dozvídáme, že zde bylo rozhodnuto o svolání prvního mezinárodního kongresu. Současně se zástupci na kongresu v Heidelbergu rozhodli na první mezinárodní kongres pozvat i zástupce rakouské starokatolické církve. Tento záměr byl diskutován během 11. synody ve Varnsdorfu.¹²⁸ Jak jsem tedy už zmínil výše, od počátku sjednocovacích úvah starokatolického hnutí neměla být Starokatolická církev mimo hlavní dění. To, co mě během počátečního studia této problematiky zarazilo, bylo zjištění, že se zástupce rakouských starokatolíků neúčastnil biskupské konference v Utrechtu roku 1889. Důvod pro tento fakt byl prostý. Starokatolická církev Rakouska v roce 1889 nedisponovala zástupcem v podobě zvoleného biskupa, proto se této schůze nikdo z jejích řad neúčastnil. Ovšem příklad rakouské církve je velmi specifický. V předchozí kapitole jsem ozřejmil, jak dlouho trvalo, než mohl být zvolen první biskup, respektive biskupové. I přes tento fakt se Starokatolická církev Rakouska stala součástí Utrechtské unie hned následující rok.

Podmínkou pro přijetí nové církve do společenství Utrechtské unie je souhlas s původním zněním Utrechtského prohlášení z 24. 9. 1889. Miloš Čech jako správce biskupství s tímto dokumentem v plném rozsahu souhlasil. Svůj souhlas vyjádřil dopisem německému biskupovi Reinkensovi, který mu Utrechtské prohlášení krátce po jeho sepsání zaslal. Tím se rakouští starokatolíci de facto stali součástí Utrechtské unie. Ovšem jediným orgánem unie je tzv. Mezinárodní biskupská konference. Mezinárodní kongresy slouží spíše k setkávání delegátů jednotlivých členských církví a k prohlubování vztahů mezi nimi, ale také k sbližování se se zástupci ostatních církví, které nejsou součástí Utrechtské unie. Jak vyplývá z názvu, členem biskupské konference může být pouze biskup dané církve. Ovšem v rakouském případě došlo k výjimce, ke které nikdy potom již nedošlo. Po skončení

¹²⁸ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 2, inv. č. 5, Zpráva M. Čecha o konané 11. Synodě Ministerstvu kultu a osvěty z 21. 2. 1890.

1. mezinárodního kongresu se uskutečnila i další biskupská konference, tentokrát v Bonnu. Při této schůzi bylo rozhodnuto o udělení výjimky pro rakouského správce biskupství.

Miloš Čech byl o tomto rozhodnutí spraven dopisem z 16. září 1890¹²⁹ od biskupa Reinkense, v jehož sídle se konference konala. V tomto dopise je správce rakouského biskupství seznámen s rozhodnutím pěti biskupů Holandska, Německa a Švýcarska o přijetí jeho osoby jako řádného člena biskupské konference. O jeho přičlenění k biskupské konferenci bylo rozhodnuto i přes to, že není „Episcopus electus“, nýbrž jen „Episcopus postulatus“¹³⁰, tedy že není správně zvoleným biskupem, nýbrž pouze biskupem požadovaným. Rozhodnutí biskupů o přizvání Miloše Čecha mezi sebe je třeba chápat v několika rovinách. Za prvé je důležité si uvědomit, že Starokatolická církev Rakouska patřila mezi největší starokatolické obce v Evropě. V této době nebylo hnutí kromě německých zemí a Holandska téměř vůbec rozšířeno, pokud nepočítáme jiné církve, které byly starokatolíkům díky svým postojům velmi blízké. Z toho důvodu určitě představitelé zakládajících biskupství chápali důležitost začlenit správce rakouského biskupství do biskupské konference jako hlavního orgánu unie. Dalším důvodem může být i fakt, že ostatní biskupové byli seznámeni se situací, která panovala v habsburské monarchii, tedy že k biskupské volbě nemohlo dojít z mnoha důvodů a odstranění těchto překážek nebylo plně v rukou rakouských starokatolíků. Vzpomeňme například podmínku, která byla součástí synodního řádu, tedy že synodní rada má za úkol prověřit, zda kandidát na funkci biskupa není pro státní zřízení osobou minus grati¹³¹. Proto se nedalo očekávat, že by v brzké době Miloš Čech nebo někdo jiný dosáhl biskupského svěcení, i když v to řada osob doufala¹³².

Nová situace nastala v poválečné době. Starokatolická církev Rakouska byla rozdělena mezi dva nástupnické státy a ve stejném duchu vznikly i nové církevní organizace. Postoj Utrechtské unie k nastalé situaci byl následující. Její přední představitelé, kterými byli arcibiskup utrechtský a biskupové Německa a Švýcarska, považovali nástupnické církve za součást Utrechtské unie. Jedinou podmínkou však bylo vybudování nové církevní organizace v Rakouské republice. V dopise z 25. září roku 1920 utrechtský arcibiskup deklaroval, že každý národ má právo na vlastní církevní organizaci. Zároveň v tomto dopise uvedl, že novou Starokatolickou církev Rakouska považuje za součást Utrechtské unie, stejně

¹²⁹ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, dopis biskupa Reinkense z 16. 9. 1890.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ JUNGA, J., HÁJEK, J., Starokatolická církev v ČR, SPVC MK ČSR, Praha 1984, s. 65.

¹³² NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, dopis biskupa Reinkense z 16. 9. 1890.

tak jejího správce biskupství Adalberta Schindelar¹³³. Jak jsem již uvedl, československá starokatolická církev měla situaci jednodušší, poněvadž zdělila biskupství včetně jeho správce. Po té, co došlo v roce 1924 k volbě prvního biskupa i v Československu, který následně taktéž přijal biskupské svěcení, účastnili se oba biskupové Alois Pašek a Adalbert Schindelar první poválečné mezinárodní konference roku 1925 jako řádní členové. Zajímavostí je, že rakouský biskup přijal svěcení v Bernu dva dny před konáním této biskupské konference.

Příklad rakouské, potažmo československé starokatolické církve se zdá být sice jasným důkazem, že obsazení biskupského úřadu nemuselo být zásadní podmínkou pro přijetí církevní organizace do Utrechtské unie, případně jako člena Mezinárodní biskupské konference. Musíme si ale přiblížit situaci i ohledně jiných církevních organizací. Jak jsem již zmínil, případ rakouských starokatolíků je poněkud specifický, poněvadž v něm může hrát roli význam rakouského starokatolického hnutí. Zajímavým příkladem tak pro nás může být případ francouzského starokatolického hnutí, které svým rozsahem zdaleka nedosahovalo širě hnutí působícího v Rakousko - Uhersku. Zakladatelem tohoto hnutí byl Père Hyacinthe Loyson¹³⁴. Loyson byl původně členem karmelitského řádu v Paříži, ze kterého vystoupil ještě před vatikánským koncilem. Vzhledem k tomu, že se brzy po vystoupení z řádu oženil, raději odjel do Švýcarska.¹³⁵ Zde se na nějakou dobu stal členem ženevského starokatolického hnutí. Po svém návratu do Paříže začal budovat vlastní starokatolickou obec pod názvem „Eglise gallicane“.¹³⁶ V literatuře se nachází několik různých dat ohledně Loysonova návratu do Paříže a založení nové starokatolické obce. Například Moss ve své práci uvádí, že z Švýcarska odjel již po dvou letech v roce 1874 a Eglise gallicana založil v roce 1879.¹³⁷ Urs Kury pak obě události zasazuje do roku 1878.¹³⁸ Ovšem oba autoři se shodují na tom, že Loyson byl poněkud problematickou osobností. Problémem Loysonovi obce byla její velmi malá základna věřících, a proto se rozhodl vyhledat útočiště pro novou obec v rámci jiné církevní organizace. Z politických důvodů byla přímá spolupráce s německým biskupem Reinkensem nebo jeho švýcarským kolegou nemyslitelná, a proto se Loyson se svou Eglise gallicana uchýlil pod pravomoc anglikánského biskupa Arthura Coxe, který ale byl biskupem v New Yorku¹³⁹. Několik let potom ale usoudil, že lepší bude se od anglikánské církve

¹³³ HALAMA, Christian, *Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme*, 2004, s. 466.

¹³⁴ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 94.

¹³⁵ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 283.

¹³⁶ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 94.

¹³⁷ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 283.

¹³⁸ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 94.

¹³⁹ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 284.

odpoutat a začít blíže spolupracovat se starokatolickými církvemi v Evropě. Tomu přispělo i založení Utrechtské unie roku 1889. Loyson míní, že nejlepší bude podřídit pařížskou obec pod jurisdikci Utrechtského arcibiskupství a celé holandské církve. Za tímto účelem započal komunikovat s utrechtským arcibiskupem Heykampem. V jeho návrhu z roku 1890 je žádost o přijetí pařížské obce pod jeho jurisdikci, a to pomocí vyslání misie. Tento návrh byl dokonce projednáván biskupy Utrechtské unie krátce po 1. mezinárodním kongresu v Kolíně nad Rýnem v září 1890. Svědčí o tom dopis, který byl následně zaslán jednotlivým členům biskupské konference z října 1890.¹⁴⁰ Výslovně je v této zprávě řečeno, že tato žádost má být řešena pouze mezi duchovními. Po jednáních bylo roku 1893 rozhodnuto, že do Paříže bude vyslána misie holandské církve pod vedením faráře Johanna van Thiela.¹⁴¹ Francouzská starokatolická obec se tak stala součástí utrechtské unie, ale pouze jako součást církve holandské. Z jejích řad však vzešly i významné osobnosti, např. Eugen Michaud, který později působil ve Švýcarsku a po rozhodnutí 2. mezinárodního kongresu o vytvoření vědeckého teologického časopisu byl jeho editorem.¹⁴² V případě francouzských starokatolíků došlo rovněž k začlenění do Utrechtské unie bez zvolení vlastního biskupa, ovšem jde znovu o velmi zvláštní případ. Když se podíváme na přijetí jiných církví za členy Utrechtské unie, například Polské národní katolické církve (PNCC) působící ve Spojených státech amerických nebo Chorvatské starokatolické církve, zjistíme, že vždy bylo připojení církve k Utrechtské unie svázáno s obsazením biskupského úřadu. V případě PNCC se jednalo o rok 1907, kdy Francoszek Hodur přijal biskupské svěcení od utrechtského arcibiskupa, kterým v tu dobu byl Gerard Gul.¹⁴³ Během poslední předválečné mezinárodní biskupské konference, která se konala v září roku 1913, byl Miloš Čech jediným řádným členem, který nebyl biskupem.¹⁴⁴ Stejně tak Chorvatská starokatolická církev, která se rozmohla především až po Velké válce a rozpadu habsburské monarchie, se stala součástí Utrechtské unie spolu s biskupským svěcením Marca Kalogjera v únoru roku 1924.¹⁴⁵

¹⁴⁰ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 9, inv. č. 48, zpráva utrechtského arcibiskupa z 8. 10. 1890.

¹⁴¹ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 284.

¹⁴² KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 101.

¹⁴³ Tamtéž, s. 95

¹⁴⁴ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 9, inv. č. 48, Zpráva z biskupské konference 11. 9. 1913.

¹⁴⁵ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 314.

4 Zahraniční spolupráce

Ve čtvrtém oddílu své práce se budu zabývat zahraniční spoluprací starokatolické církve. První podkapitola se bude týkat konkrétních příkladů spolupráce především na úrovni starokatolických církví. Pokusím se představit, co přesně bylo vyústěním společných jednání, která vedla k vytvoření Utrechtské unie. Během předchozích kapitol jsem většinu témat spolupráce naznačil, ale převážně jsem se zabýval vývojem starokatolického hnutí a Utrechtské unie jako celku. V této kapitole bych tedy rád nastínil, jakých konkrétních kroků se spolupráce týkala, tedy za jakým účelem vlastně Utrechtská unie vznikla. V druhé části bych potom představil jednání, která vedla ke sbližování s jinými konfesemi, konkrétně pak s anglikánskou církví a církvemi pravoslavnými. To bylo cílem nejen Utrechtské unie, ale už programu přijatého Mnichovským kongresem v roce 1871.

4.1 Spolupráce starokatolických církví

Popis spolupráce jednotlivých starokatolických církví musíme zahájit hned na počátku tohoto hnutí. Jak už bylo několikrát zmíněno, starokatolické hnutí v zásadě vzniklo v reakci na dogmata 1. vatikánského koncilu. Závěry tohoto koncilu byly odsouzeny především v zemích nového Německého císařství a to hlavně v řadách učenců a nižšího kléru. Rozšíření starokatolicismu především ve Varnsdorfu a jeho okolí je tak trochu zvláštností. Musíme si uvědomit, že průmyslová oblast Čech byla silně osídlena německou menšinou, která měla silné, často i rodinné vazby v Německu.¹⁴⁶ To bylo hlavním důvodem, proč se právě zde toto hnutí uchytilo. Rakouská delegace, v jejíchž řadách byl i varnsdorfský farář Anton Nittel, se následně účastnila i prvního (staro)katolického kongresu v Mnichově. Na základě mnichovského programu pak byly v podunajské monarchii založeny tři starokatolická společenství, která v následujících letech usilovala o vznik jednotné starokatolické církve Rakouska. Právě během formování nové církevní organizace můžeme spatřit spolupráci s ostatními církvemi.

Díky velkému rozšíření a spřízněnosti se státními úřady se nejdříve zformovala Starokatolická církev Německa, která následně držela vůdčí pozici v rámci starokatolického hnutí. Právě zde zasedaly první konstitutivní kongresy, jejichž důležitost byla převzata zemskými synodami. Prvních starokatolických kongresů se samozřejmě účastnili i zástupci tohoto hnutí z Rakouska.¹⁴⁷ Závěry přijaté na těchto kongresech, kde se projednávalo

¹⁴⁶ KAISEROVÁ, Kristina, *Konfesionální myšlení českých Němců v 19. a počátku 20. století*, 2003, s. 20.

¹⁴⁷ DEMMEL, J. H., *Starokatolictví v rakouském mocnářství*, 1998, s. 52.

především vymezení starokatolické víry a náboženské praxe, pak byly rakouskými starokatolíky přebírány. V tomto případě jde tedy především o jakousi inspirativní spolupráci. Například Synodní a obecní řád, který přijala první rakouská starokatolická synoda roku 1879, byl do velké míry shodný se synodním řádem německým. S jeho sestavováním pomáhal i německý odborník na církevní právo von Schulte¹⁴⁸, který ještě před mnichovským kongresem působil na pražské univerzitě.

Po uznání rakouské starokatolické církve ze strany státu roku 1877 se do popředí dostala otázka obsazení funkce biskupa. Tím by se nová církevní organizace vyrovnala sesterským církvím z okolních států, které již svého vrchního představitele v podobě biskupa měly. Zde však Starokatolická církev Rakouska znovu narazila na neochotu státních úřadů, které nejprve odmítly přijmout volbu Antona Nittela za správce biskupství a později bylo znemožněno přijetí biskupského svěcení Milošem Čechem. Spolupráce s německou starokatolickou církví probíhala i na řešení tohoto problému. Například biskupský správce Čech žádal biskupa Josefa Reinkense o doporučení některého faráře ze své církve na post biskupa rakouské starokatolické církve.¹⁴⁹ Jedním z argumentů odmítající povolit biskupské svěcení Miloši Čechovi byl, že biskupství nemá dostatečné finanční prostředky pro vlastní sebe prezentaci. To byla skutečně pravda, protože finanční problémy provázely tuto církev až do rozpadu monarchie. Touha po ustanovení vlastní osoby biskupa byla tak velká, že starokatolická církev začala shánět finanční podporu i v zahraničí.¹⁵⁰ Finanční podporu za účelem zajištění biskupské volby přislíbila i církev anglikánská.¹⁵¹ Finanční podpora byla ze zahraničí získaná i pro propagační činnost. Např. Kaiserová uvádí, že zejména z mnichovské starokatolické obce byly získány prostředky pro vydávání starokatolického časopisu *Abwehr*.¹⁵²

Vzhledem k faktu, že až do vzniku nástupnických států po habsburské monarchii se Starokatolická církev Rakouska nedočkala vlastního biskupa, bylo téměř znemožněno udílení svátosti biřmování. Za tímto účelem byly často zasílány prosby především biskupům Reinkensovi a jeho švýcarskému protějšku Herzogovi. Ti častokrát podnikali do Rakouska cesty za účelem udílení biřmování. Například se tak stalo v červnu roku 1887, kdy

¹⁴⁸ DEMMEL, J. H., *Starokatolictví v rakouském mocnářství*, 1998, s. 32.

¹⁴⁹ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 6, inv. č. 25, dopis z 20. 7. 1895.

¹⁵⁰ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 1, inv. č. 4, protokol 11. synody z 15. 9. 1889.

¹⁵¹ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 4, inv. č. 9, dopis Dr. Beneše Synodní radě z 16. 7. 1907.

¹⁵² KAISEROVÁ, Kristina, *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*, 2003, s. 20.

ve vídeňské obci uděloval biřmování německý biskup Reinkens. O této události nás informuje zpráva synodní rady ministerstvu kultu a osvěty z května roku 1887, že v červnu stejného roku přijede do Vídně německý biskup právě za účelem udílení svátosti biřmování. Takovéto akce, ale nemohly být moc časté, kromě toho také docházelo k tomu, že státními úřady byl biskupovi odepřen vstup do země.¹⁵³ Ovšem takováto spolupráce neprobíhala pouze tam, kde byla nezbytná, jako v případě rakouské starokatolické církve. Udílení svátosti biřmování zahraničními biskupy byla vcelku běžná praxe, většinou spojena s některými výjimečnými událostmi, kterých se zahraniční hosté účastnili.

Jedním z hlavních témat mnichovské konference bylo vybudování vlastního nezávislého kléru. To je uvedeno i ve čtvrtém bodě mnichovského programu, který klade za cíl vybudování vlastní vzdělávací struktury duchovních, na které se budou podílet i světské úřady.¹⁵⁴ V počátečních letech se výukou zabývaly jednotlivé církevní organizace samostatně. Ovšem v některých zemích byl problém s dostupnou vzdělávací literaturou. To byl případ i rakouské starokatolické církve, která se, jak jsem už několikrát uvedl, potýkala s finančními problémy a na vlastní vzdělávací literaturu neměla prostředky. Z toho důvodu rakouští starokatolíci s radostí přijímali učebnice ze zahraničí od spřátelených církví. Tak například z protokolu 11. synody konané v září roku 1889 se dozvídáme o získání tištěných učebnic s názvem „*Christkatholischen Katechismus*“¹⁵⁵ z Bernu. Z dalších protokolů se dozvídáme, že učební materiály byly přebírány i od církví anglikánských nebo evangelických. Další možností vzdělávání bylo vyslání mladých duchovních do zahraničí, kde se vzdělávali pod patronací místního biskupa. Například z iniciativy biskupa Reinkense byl v roce 1887 v Bonnu zřízen biskupský seminář.¹⁵⁶

Zlepšení mezicírkevní spolupráce byl jedním z mnoha důvodů vzniku Utrechtské unie v roce 1889. Základním smyslem Utrechtské unie je prohlubování vztahů mezi jednotlivými církvemi a za tímto účelem měly být svolávány především mezinárodní kongresy. Při jednání na 2. mezinárodním kongresu v Luzernu bylo rozhodnuto o vytvoření vlastní teologické fakulty a mezinárodního vědeckého teologického časopisu.¹⁵⁷ Další spolupráce mezi starokatolickými církvemi už probíhala od této doby na půdě biskupských konferencí nebo

¹⁵³ DEMMEL, J. H., Starokatolictví v rakouském mocnářství, 1998, s. 48.

¹⁵⁴ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Programm für den katholiken – Kongress in München 1871, bod IV.

¹⁵⁵ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 1, inv. č. 4, protokol 11. synody z 15. 9. 1889.

¹⁵⁶ KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 78.

¹⁵⁷ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48. kongres v Luzernu 13. - 15. 9. 1892.

mezinárodních kongresů. Jako poslední a zároveň nejdůležitější příklad mezicírkevní spolupráce bych uvedl udílení biskupského svěcení. Biskupskou posloupnost starokatoličtí biskupové přijali skrze utrechtskou církev. Jako první tak učinil německý biskup Josef Reinkens roku 1873.¹⁵⁸

4.2 Sblížení s jinými konfesemi

První setkání starokatolíků se zástupci anglikánských a pravoslavných církví proběhlo již během kongresu v Mnichově v září roku 1871. Urs Küry ve své knize uvádí, že tohoto kongresu se zúčastnilo přes 300 delegátů z Německa, Rakouska a Švýcarska a čtyři duchovní holandské církve. Navíc jako hosté byli přítomni zástupci anglikánské, řecké a evangelické církve.¹⁵⁹ Výsledkem mnichovského zasedání bylo sepsání programu nově vzniklého starokatolického hnutí. V tomto programovém prohlášení je vyřčena touha na znovusjednocení s „řecko-východní a ruskou církví“. ¹⁶⁰ Až překvapivé je zjištění, že v duchu tohoto prohlášení jednali zástupci starokatolického hnutí od svého počátku, a to v době, kdy ještě zdaleka nebyly zformované jednotlivé církevní organizace. Během 2. kongresu, který se konal v roce 1872 a nesl poprvé označení starokatolický, byla kromě komisí, které měly za úkol připravit například volbu biskupa nebo stanov y nové církevní organizace, zvolena i speciální komise, která měla za cíl určit vztah vůči ostatním církvím a započít jednání o znovusjednocení rozdělených církví.¹⁶¹

Do čela této komise byl zvolen mnichovský teolog Ignaz von Döllinger. V závěru kolínského kongresu z 21. září 1871 je uvedeno, že komise má za úkol vědecky prozkoumat rozdíly mezi konfesemi a případně naznačit způsob jejich odstranění.¹⁶² Tato komise, která se skládala ze zástupců několika církví, kromě Döllingera jako zástupce starokatolické církve v ní byly zastoupeny jak anglikánská církev, tak i pravoslavná církev. Ještě během zasedání koncilu bylo určeno pět základních zásad, kterých se bude týkat práce této komise. Tyto zásady se staly základem pro jednání o budoucím sjednocení. Když se na tyto zásady podíváme z dnešního pohledu, tak je v nich vidět odhodlání po opravdu vědecké práci. Vlastně se jedná o vymezení tématu společné práce a způsobu jeho zkoumání. Hlavními tématy studia jsou božství Kristovo a církev, kterou založil. Jako prameny pro toto studium byly vybrány Písmo svaté, učení ekumenických koncílů a učení církevních otců nerozdělené

¹⁵⁸ KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 69.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 452.

¹⁶⁰ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Programm für den katholiken – Kongress in München 1871, bod III.

¹⁶¹ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 222.

¹⁶² KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, 1982, s. 461.

církve, za způsob výzkumu pak byla vybrána metoda historická. Kromě toho bylo ještě určeno kritérium, podle kterého bude probíhat studium vybraných pramenů a tím byl výrok Vincence z Lerinu, který je i součástí programu z mnichovského kongresu a v překladu zní: „Co vždy, všichni a všude věřili“¹⁶³.

Během následujících let se uskutečnily dvě konference pod vedením této komise. Jejich cílem mělo být prodiskutování možnosti budoucího sjednocení křesťanů. První konference se konala týden po čtvrtém starokatolickém kongresu, tedy v září roku 1874. Na tuto konferenci byli pozváni významní teologové a zástupci jednotlivých církví a konfesí. Byli zde přítomni zástupci německé starokatolické církve, německých evangeliků, anglikánské církve stejně jako zástupci církví působících v Americe. Kromě nich se konference účastnili i zástupci ruské a řecké pravoslavné církve.¹⁶⁴ Předsednictví konference se znovu ujal Dr. Döllinger, který byl všemi přítomnými uznáván jako významný evropský vědec. Evidentně bylo výhodou, že německá starokatolická církev měla ve svém středu takovou osobnost. Döllingerovi se hned na úvod podařilo získat si na svou stranu zástupce jak anglikánských, tak pravoslavných církví. Toho docílil prohlášením, že všichni přítomní odmítají závěry tridentského koncilu, protože tento koncil nebyl ekumenický.¹⁶⁵ Moss ve své práci poukazuje, že této konference se neúčastnil nikdo z Utrechtské církve. Důvodem mohlo být právě zmíněné odmítnutí závěrů tridentského koncilu, poněvadž Utrechtská církev s nimi stále souhlasila.¹⁶⁶ Zde se znovu ukazuje, že první desetiletí starokatolického hnutí bylo především v režii německé starokatolické církve. Podobně jako Utrechtská církev neměli na bonnské konferenci zastoupení ani rakouští starokatolíci, ale to bylo jistě zapříčiněno zpožděným vývojem rakouské církevní organizace.

Výsledkem dalšího jednání bonnské konference z roku 1874 bylo sepsání celkem čtrnácti základních tezí, které vymezovaly společnou víru. Jednotlivé teze byly prodiskutovány a následně přijaty. Prvních osm bodů však bylo sepsáno během samostatného jednání starokatolíků s anglikány, zbylých šest pak společně i se zástupci pravoslavných církví. Celé znění těchto tezí uvádí v příloze své knihy Urs Küry. Další otázkou, kterou první bonnská konference otevřela, se týkala problematiky „filioque“. Konference dospěla ke kompromisnímu vyjádření k této otázce, které všechny strany uspokojilo a dalo prostor k dalšímu jednání. Ovšem v prohlášení je jasně řečeno, že začlenění „filioque“ do nicejského

¹⁶³ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 103.

¹⁶⁴ Celý seznam členů viz MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 261.

¹⁶⁵ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 104.

¹⁶⁶ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 261.

vyznání bylo nelegální a proto by bylo možná lepší od něj upustit vzhledem k budoucí jednotě církve.¹⁶⁷

Otázkou „filioque“ se zcela výhradně zabývala druhá bonnská konference, která se konala v srpnu roku 1875. Předsednictví konference se znovu ujal Ignaz von Döllinger. Rozdíl mezi první a druhou konferencí byl v jejím pojetí. Na první konferenci byli pozváni pouze zvláště vybraní duchovní a teologové, kdežto v druhém případě byla pozvánka koncipována obecně, konkrétně vyzývala k přítomnosti kohokoliv s dostatečným teologickým vzděláním.¹⁶⁸ Urs Küry znovu zdůrazňuje důležitost osoby Döllingera, díky němuž konference dospěla k jednotnému závěru. Bonnská konference se k otázce „filioque“ postavila sestavením a jednohlasným přijetím šesti tezí, které se nesou v duchu pojetí staré nerozdělené církve a odvolávají se na učení sv. Jana z Damašku. Döllinger chtěl v podobných setkáních pokračovat i v následujících letech, ale ty se už neuskutečnili. Do náboženských otázek se vklínily politické důvody, konkrétně spory mezi Ruskem a Velkou Británií ohledně rusko-turecké války.

Ovšem obě bonnské konference částečně předznamenalý další vývoj sbližování starokatolického hnutí s jinými konfesemi. Už během první konference se ukázalo, že starokatolické hnutí má teologicky blíže k anglikánské církvi. To potvrdilo i závěrečné prohlášení 2. konference v Lambethu¹⁶⁹ z roku 1878, které vyjádřilo své sympatie s úsilím starokatolické církve. Důležitým bodem pro společné jednání mezi starokatolickými a anglikánskými církvemi bylo uznání biskupské posloupnosti anglikánských biskupů. K tomuto kroku nejdříve přistoupily německé a švýcarské starokatolické církve, z toho důvodu se v následujících letech odehrával častý kontakt právě mezi těmito církvemi. Biskupové Reinkens a Herzog často navštěvovali různá jednání anglikánské církve, stejně jako zástupci anglikánské církve setkání starokatolická, biskup Herzog dokonce podnikl na počátku 80. let cestu do Ameriky.¹⁷⁰ Významnou pro další vývoj se stala třetí lambethská konference z roku 1888, která svým závěrečným prohlášením otevřela dveře dalšímu sbližování se starokatolickým hnutím. Otevřeně je zde zmíněna víra ve sbližení s holandskou církví. Dokonce je v tomto dokumentu reflektováno zakončení budování starokatolické církve Rakouska, která si toho roku konečně zvolila svého správce biskupství. První kontakt anglikánské církve se starokatolíky v Rakousku, pokud pomine první kongresy ze 70. let 19.

¹⁶⁷ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 105.

¹⁶⁸ MOSS, C., B., *The old catholic movement, its origins and history*, Londýn, 1964, s. 267.

¹⁶⁹ konference biskupů anglikánského společenství, která se schází každých 10 let. Období Mezinárodní biskupské konference Utrechtské unie.

¹⁷⁰ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 107.

století, byl učiněn během zasedání 8. synody rakouské starokatolické církve v roce 1886¹⁷¹, které se mělo účastnit několik zástupců anglikánské církve. To ovšem nepotvrzují mnou nalezené dokumenty k této synodě. Ve složce se sice nachází pozvánka, které byly zaslány synodní radou biskupovi Wilkinsonovi, který byl spolupracovníkem londýnského biskupa. Ovšem v odpovědi z 28. srpna toho roku se omlouvá, že biskup se nebude moci synody zúčastnit.¹⁷²

Po vytvoření Utrechtské unie následujícího roku, kdy bylo v Utrechtu sepsáno tzv. Utrechtské prohlášení, se zdálo, že dalšímu sbližování mezi konfesemi nebude stát nic v cestě. Zástupci anglikánské církve se často účastnili starokatolických kongresů. Dokonce během zasedání 4. mezinárodního kongresu ve Vídni roku 1897 byla vytvořena znovu komise, která se měla zabývat případnou spoluprací s anglikánskou církví. To dokládají i základní teze tohoto kongresu.¹⁷³ Bohužel tyto snahy dlouho hatila neochota utrechtské církve uznat biskupskou posloupnost anglikánské církve. Z toho důvodu kontakt s anglikánskou církví udržovali především starokatolíci Německa, Švýcarska a Rakouska. O vazbě mezi rakouskou starokatolickou církví a anglikánskou církví nás informuje množství dopisů uložených v Národním archivu České republiky. Nejčastější jsou pozvánky na jednotlivá zasedání synod. Zakončením dlouholetých snah o sblížení mezi těmito konfesemi bylo oficiální uznání Utrechtské unie biskupské posloupnosti anglikánské církve při zasedání biskupské konference v Bernu roku 1925.¹⁷⁴

Pokud nám přišlo, že jednání mezi anglikánskými a starokatolickými církvemi bylo složité a zdoluhavé, situace vztahu mezi starokatolíky a pravoslavnými církvemi byla ještě složitější. Po přijetí mnichovského programu z roku 1871 se sice zdálo, že navázání spolupráce nebude stát nic v cestě, vzpomeňme na slova z programu: „Doufáme v opětovné spojení s řeckou – orientální a ruskou církví.“¹⁷⁵ Ovšem jak jsem uvedl výše, jednání, která probíhala v 70. letech 19. století, nedopadla zrovna příznivě. Za účelem sblížit jednotlivé konfese byly svolány konference do Bonnu. Nicméně během jednání se ukázalo, že teologická shoda nebude snadno dosažitelná. Během jednání obou konferencí se ukázalo, že příznivých výsledků bylo dosaženo pravděpodobně díky osobě Ignaze von Döllingera.¹⁷⁶

¹⁷¹ HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, 2004, s. 250.

¹⁷² NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 2, inv. č. 5, dopis biskupa Wilkinsona z 28. 8. 1886.

¹⁷³ Tamtéž, karton 9, inv. č. 48, 4. mezinárodní kongres ve Vídni 1. - 3. září 1897.

¹⁷⁴ Tamtéž, Biskupská konference Utrechtské unie v Bernu z 3. 9. 1925.

¹⁷⁵ Tamtéž, Programm für den katholiken – Kongress in München 1871, bod III. - „Wir hoffen auf eine Wiedervereinigung mit der griechisch – orientalischen und russischen Kirche...“

¹⁷⁶ MOSS, C., B., The old catholic movement, its origins and history, Londýn, 1964, s. 262.

Po těchto dvou zasedání se další již nekonala a kontakt starokatolických církví s církvemi pravoslavnými byl téměř minimální.

Vidinou obnovení jednání o budoucí možné spolupráci s pravoslavnými církvemi se stalo založení Utrechtské unie. V Utrechtském prohlášení v bodě číslo 7 je znovu uvedena víra, že se podaří překonat rozdíly mezi jednotlivými konfesemi a dosáhnout tak jednotné církve ve smyslu víry.¹⁷⁷ Po vzniku Utrechtské unie byli na zasedání starokatolických kongresů znovu přizváni i zástupci pravoslavných církví. Poprvé se tak stalo během 2. kongresu roku 1892 v Luzernu. Bohužel během jednání došlo k nedorozumění mezi starokatolíky a zástupcem řecké pravoslavné církve.¹⁷⁸ Toto nedorozumění mělo za následek, že se zástupci této církve již dalších starokatolických kongresů nezúčastnili. Další sbližující rozhovory tak probíhaly mezi starokatolíky sdruženými v rámci Utrechtské unie a ruskou pravoslavnou církví.

Během dalšího starokatolického kongresu z roku 1894, který probíhal v Rotterdamu, bylo dohodnuto vytvoření další teologické komise, která měla za úkol diskutovat hlavní teologické otázky, které jednotlivé konfese rozdělují. Tato „Rotterdamská“ komise se stala protějškem již dříve vzniklé tzv. Petrohradské komise. Úkolem těchto dvou komisí bylo dosažení shody především v otázce „filioque“. Dalším bodem společných jednání bylo uznání biskupského svěcení utrechtské církve ze strany Pravoslavné církve. O vytvoření těchto dvou komisí informoval rakouského správce biskupství Miloše Čecha utrechtský arcibiskup Gerard Gul.¹⁷⁹ Urs Kury naznačuje, že dalšímu sblížení mohla napomoci i Velká válka, která řadu teologů uvrhla do exilu, a díky tomu získali bližší kontakt s jinými konfesemi.¹⁸⁰ První poválečné setkání starokatolických a pravoslavných církví proběhlo na Světovém kongresu víry z roku 1920 konaném v Ženevě. Následně pak roku 1922 utrechtská církev deklarovala, že upouští od závěrů koncilu z roku 1763, které označili východní církve za heretické.¹⁸¹ Tímto krokem byla otevřena cesta dalším jednáním v rámci setkání světových kongresů víry, která po druhé světové válce vyústila v ekumenická jednání.

¹⁷⁷ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton č. 9, inv. č. 48, Utrechtské prohlášení 24. 9. 1889 bod 7.

¹⁷⁸ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 112.

¹⁷⁹ NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946, karton 9, dopis G. Gula M. Čechovi z 1. 7. 1895.

¹⁸⁰ KÜRY, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, 1982, s. 113.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 113.

5 Závěr

Téma starokatolické církve není všeobecně známým a historiky běžně zpracovávaným. Většina současných autorů se k vývoji starokatolictví dostává spíše okrajově, jako k vedlejšímu tématu své práce, které však nemohou pominout. Velmi často je starokatolicismus zpracováván pouze jako vyústění 1. vatikánského koncilu a přijetí dogmatu o papežské neomylnosti. Prací, které se primárně zabývají vývojem tohoto náboženského hnutí, je poměrně málo. Jedním z témat, kterým se odborníci, převážně pak ti čeští, zabývali s ohledem na starokatolické hnutí, je jeho rozšíření ve specifické oblasti severních Čech. Ovšem v dnešní době a v současné historiografii je potřeba se na každé téma dívat v širším kontextu nebo z jiného pohledu. Nemůžeme tedy pouze zkoumat vývoj starokatolického hnutí jako samostatného jevu. Například za centrum starokatolicismu můžeme považovat německé země střední Evropy. Počátek hnutí lze sledovat především v nově vzniklém Německém císařství, i když formování nového státu zásadně nesouviselo se vznikem starokatolicismu. Ovšem takovéto události se nedají od sebe jednoduše oddělit a představovat si, že politický vývoj státu nijak neovlivňoval formativní vývoj církevního společenství. Navíc jak víme, zejména v Německém císařství prvních let se tyto dvě množiny, církev a stát, prolínaly poměrně často. Každý ze tří států (Německé císařství, Rakousko – Uhersko a Švýcarsko), kde se starokatolictví vyvinulo nejdříve, připravilo novému náboženskému hnutí jiné podmínky a ty je potřeba sledovat.

Zároveň je třeba vnímat vnější aspekty vývoje tohoto hnutí. I když se na první pohled zdá, že moje práce se zabývá právě samostatným vývojem starokatolicismu bez širšího zařazení, opak je pravdou. Ve své práci jsem se pokusil představit základní představy organizační struktury starokatolických církví a následně poukázat na způsob jejich naplnění. Hlavním tématem práce byla problematika Utrechtské unie. Představení jejího vzniku a vývoje, ale především základních tezí tohoto uskupení a toho, jaké kroky byly podstoupeny k jejich splnění. Starokatolicismus nebyl jediným hnutím, které se v druhé polovině 19. století vymezovalo vůči papežskému primátu. Jako příklad uvedme hnutí Los von Rom. Ovšem starokatolicismus od svého počátku vynikal smyslem svého pojetí. Od prvních programových prohlášení je deklarován společný jednotný postup hnutí, stejně jako právo každé národní církve na sebeurčení. Jednou ze základních myšlenek a vlastně i důvodů proč hnutí vzniklo, byla absence ekumenických koncilů římskokatolické církve. Jak jsem uvedl v předcházejících kapitolách, zástupcům starokatolického pojetí víry chyběl fenomén všeobecných koncilů, na jejichž půdě by se diskutovaly zásadní teologické problémy. Pokud jde o otázku zapojení

laiků do těchto koncilů a správy církví, tak jak to chápou starokatolické církve, jistě jde o ovlivnění liberalismem, který se v druhé polovině 19. století dostává do popředí a byl taktéž odsouzen papežským stolcem.

První část mé práce (kapitola 2), věnovaná vzniku a vývoji Utrechtské unie, měla za cíl představit důležitost kongresového a synodního uspořádání starokatolické církve. Zabýval jsem se především kongresovým hnutím, a to jak v jeho počátcích, tak po vzniku Utrechtské unie. Kongresy měly od počátku ambice navázat na ekumenické koncily prvního tisíciletí a v případě několika prvních by se jim ekumenický charakter téměř nedal upřít. Kongresové hnutí posléze ustoupilo ze scény synodám, které získaly na vážnosti. Jednotlivé národní církve totiž potřebovaly čas k vlastnímu zformování. Ovšem tato myšlenka nikdy nezanikla docela a plně vygradovala ve zformování Utrechtské unie. Ta má za cíl nejen společný vývoj starokatolického hnutí, prohlubování vztahů jednotlivých národních církví, ale také obnovu kontaktu s církvemi jiného vyznání. Utrechtská unie je od svého vzniku v roce 1889 deklarována jako volný svazek samostatných, národních církví. Oficiální kontakt mezi nimi se odehrává ve dvou rovinách. V první řadě na úrovni Mezinárodních biskupských konferencí, které jsou zároveň orgánem Utrechtské unie, ovšem bez jurisdikčních pravomocí nad jednotlivými členy. Kongresy pak slouží k širšímu prohlubování vztahu mezi členskými církvemi a jejich členy.

V tomto oddílu jsem kromě představení smyslu kongresového hnutí ve svém počátku také představil vztah starokatolické církve Rakouska vůči Utrechtské unii a význam jejího vzniku. Tato dvě témata byla v první řadě předmětem mého výzkumu. Tím bylo představení a vysvětlení smyslu vzniku Utrechtské unie na základě programových prohlášení, kterými se unie vyprofilovala a následné zjištění, v jakou dobu došlo k připojení rakouské starokatolické církve k unii a z jakého důvodu. V podkapitole věnující se smyslu vzniku Utrechtské unie jsem představil hlavní otázky, které měly být spojením jednotlivých národních církví vyřešeny. Hlavním smyslem unie tak byl společný postup starokatolického hnutí a prohlubování vzájemných vztahů. Jednou z nejdůležitějších tezí, které byly deklarovány Utrechtským prohlášením v roce 1889, byla víra v překonání teologických rozdílů mezi jednotlivými konfesemi a touha po následném sjednocení. V úvodu práce jsem předeslal, že během prvních rešerší jsem dospěl k závěru, že k připojení starokatolíku Rakouska došlo až po rozpadu podunajské monarchie a zformování národních církví v rámci nástupnických států, tedy Československa a Rakouska. Tato teze se týkala především české odborné literatury, která se tematice Utrechtské unie téměř vůbec nevěnuje. Svým výzkumem

jsem tak potvrdil teze některých zahraničních autorů, kteří už tuto problematiku aspoň částečně zpracovali, tedy že k připojení rakouských starokatolíků došlo v následujícím roce po vzniku unie. V podkapitole, která se věnuje právě připojení rakouské starokatolické církve k Utrechtské unii, bylo také vyjádřeno výjimečné postavení rakouských starokatolíků. Aby se správce biskupství Miloš Čech mohl účastnit biskupských konferencí jako řádný člen, byla mu po dohodě zakládajících biskupů udělena výjimka. Důvodem bylo specifické postavení Starokatolické církve působící v habsburské monarchii jako jednoho z prvních center starokatolicismu, tak střízlivé vyhodnocení vztahu rakouských úřadů k nové církvi. Ty právě jeho volbu biskupem řadu let blokovaly, a jak pozdější události ukázaly, tento stav trval až do vzniku nástupnických států. Poslední část tohoto úseku jsem pak věnoval znovu fenoménu kongresů a biskupských konferencí po vzniku Utrechtské unie, jako jednoho ze symbolů tohoto společenství.

Otázkou biskupského úřadu jsem se primárně zabýval v dalším oddílu (kapitola 3) své práce. V první podkapitole jsem se věnoval vývoji biskupství rakouské starokatolické církve, který byl velice problematický. Ovšem popsání této problematiky bylo pro mou práci důležité, i když jsem se původně vnitřním vývojem Starokatolické církve Rakouska věnovat nechtěl. Nicméně vzhledem k dalším kapitolám bylo představení tohoto vývoje potřebné. Cílem rakouského starokatolického hnutí bylo mimo jiné zvolit vlastního biskupa a dokončit tak formování své církevní organizace. Toho bylo docíleno, jak jsem na základě analýzy archivních dokumentů zjistil, až po rozpadu habsburské monarchie. Cílem této podkapitoly určitě není představení šikany starokatolické církve ze strany státních orgánů. Právě s ohledem na udělenou výjimku osobě Miloše Čecha jako správci rakouského biskupství byl tento přehled důležitý, abychom pochopili, že se jednalo o téměř bezvýchodnou situaci. Zároveň ve světle druhé podkapitoly této části, kde jsem se snažil zjistit, zda obsazení biskupského úřadu bylo podmínkou přijetí do řad Utrechtské unie, šlo o specifický příklad, který jsem nemohl přehlédnout. Zde jsem pak srovnával případ rakouské starokatolické církve s jinými členy unie. Vyústěním mé práce pak bylo zjištění, že případ rakouské starokatolické církve byl opravdu jedinečný. Toho bylo dosaženo na základě archivních pramenů, tak i odborné literatury, odkud jsem čerpal především informace o jiných starokatolických hnutích.

V poslední části jsem se pak věnoval přeshraničním aktivitám starokatolického hnutí. V první podkapitole jsem se zaměřil na praktické důsledky spolupráce mezi starokatolickými církvemi, především se jednotlivé příklady týkaly podpory rakouských starokatolíků ze strany

ostatních církví. Výsledkem bylo zjištění, že spolupráce se týkala rozličných témat. Dalším vyústěním mého výzkumu bylo potvrzení spolupráce církví sdružených v Utrechtské unii již před jejím vznikem v době, kdy plně nefungovalo kongresové hnutí. Předmětem partnerství nebylo pouze řešení teologických otázek. Můj výběr otázek spolupráce se diskuzí nad teologickými problémy vyhýbal zcela záměrně. O to složitější byl pak prováděný výzkum, jelikož takových případů, respektive jejich záznamů bylo v archivních materiálech podstatně méně. I tak se témat objevila celá řada, od zajištění finančních prostředků přes výuku duchovních až po udílení svátosti biřmování zahraničními biskupy. Poslední složkou této práce pak byla otázka komunikace s jinými než starokatolickými církvemi. Předmětem zájmu pak byly rozhovory starokatolíků s anglikánskými a pravoslavnými církvemi o budoucí možné spolupráci, či dokonce o několikrát deklarovaném sjednocení. Bohužel z důvodu nedostatečného archivního materiálu jsou mé závěry této problematiky převzaty převážně z odborné literatury, doplněny o některé dílčí poznatky z archiválií, které slouží pouze jako potvrzení dosavadních informací. Zároveň z důvodu časového vymezení mé práce nejsou v této kapitole vyličený všechny aspekty této spolupráce, která se plně rozvinula až po druhé světové válce a nadále pokračuje až do současnosti, ale vzhledem k tomu, že to již nezasahuje do rámce mé práce, nastínil jsem tuto problematiku pouze do doby krátce po první světové válce.

Smyslem mé práce bylo představení problematiky, která není dle mého názoru minimálně v české historiografii dostatečně zmapována, a myslím, že neprávem. Případ Utrechtské unie je velice zajímavý, pokud si uvědomíme, že podobné ambice se u ostatních konfesí projeví až se značným zpožděním, a to se většinou jednalo o církve zavedené až několik staletí. Vzpomeňme třeba tzv. Lambetské konference anglikánských církví, které se sice začaly konat v podobné době jako konference a kongresy Utrechtské unie. Ale v případě starokatolické církve a Utrechtské unie byla tendence společného postupu od počátku. Kromě toho jednou ze základních myšlenek deklarovaných v zakládající listině unie, tzv. Utrechtském prohlášení, je víra v překonání teologických rozdílů a znovusjednocení křesťanů v jednotné církvi. Právě tento kontakt s jinými konfesemi je další velmi zajímavou myšlenkou. Starokatolická církev de facto započala vývoj ekumenického hnutí, které se definitivně rozběhlo až v druhé polovině 20. století.

Rozhodně si nemyslím, že bych svou prací vyčerpal veškerá témata týkající se Utrechtské unie. Myslím, že ve studiu tohoto uskupení církví by se mělo nadále pokračovat. Možností je celá řada, např. podrobněji zmapovat právě diskuzi starokatolických

církvi ohledně možného teologického smíření a následné spolupráce s jinými konfesemi. Dalším tématem by mohlo být samozřejmě rozšířování teologické inspirace Utrechtské unie a starokatolicismu jako takového. Například jsem ve své práci několikrát zmiňoval deklarovaný návrat ke staré církvi prvního tisíciletí. Tématem z jiného okruhu může být třeba ve starokatolické církvi hodně diskutovaná ženská otázka, je myslím také doposud řádně nezpracovaným tématem. Mým cílem bylo zmapování procesu vzniku Utrechtské unie a především vztahu rakouské starokatolické církve k ní v jejích počátcích. Osobně si ale na základě studia myslím, že případ Utrechtské unie a podobných unionistických hnutí, která následovala, může být velice zajímavým tématem i z hlediska politologického. I když zde musím připomenout, že starokatolické církve vždy deklarovaly svoji apolitičnost. Ovšem připomeňme znovu případ Bismarckovského Německa nebo Německého Rakouska z poválečné doby. Ovšem pokud se oprostíme od samotného historického vývoje Utrechtské unie, můžeme tento volný svazek národních církví považovat za velmi zajímavý příklad evropské integrace na jiném než ekonomickém či politickém základě a hodnotách. Zní to poněkud idealisticky, když se vysloví „volný svazek“. Inspiraci bych spíše u Utrechtské unie hledal v něčem jiném. Tím je hledání cesty ke společnému dialogu o zásadních problémech, které je třeba vyřešit a překonat za účelem zlepšení vztahů a spolupráce.

6 Literatura a prameny

Prameny:

Národní archiv

- NA: fond 122 - Starokatolické biskupství a fara Varnsdorf 1871 – 1946

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht und Kultus, Neuer Kultus, Katholischer Kultus, Akten

- AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 23.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1910-1930
- AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 24.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1896-1909
- AT-OeStA/AVA Kultus NK Kath Akten 25.1 Signatur 16: Altkatholiken, 1872-1895

Literatura:

- DEMMEL, J. H., Starokatolictví v rakouském mocnářství, Praha 1998.
- EßER, Günter, Nationale Kirchen und internationale Kirchenunion am Beispiel der Utrechter Union der alt-katholischen Kirchen. in: Religionsfreiheit als Leitbild, Münster 2004, s. 215 – 236. ISBN 3-8258-7364-1.
- FLÜGEL, Christian, Die Utrechter Union und die Geschichte ihrer Kirchen, Norderstedt 2006. ISBN 3-8334-6069.
- FRANZEN, August, Malé církevní dějiny, Praha 1992. ISBN 80-7113-008-7.
- HALAMA, Christian, Altkatholiken in Österreich, Geschichte und Bestandaufnahme, Wien 2004. ISBN 3-205-77224-5.
- HOUŽVIČKA, Václav, Návraty sudetské otázky, Praha 2005. ISBN 80-246-1007-8.
- JUNGA, J., HÁJEK, J. Starokatolická církev v ČR, SPVC MK ČSR, Praha 1984.
- KAISEROVÁ, Kristina, Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století, Úvaly u Prahy 2003. ISBN 80-903313-0-4.
- KAISEROVÁ, Kristina, Starokatolická církev, in: NEŠPOR, Zdeněk a kol., Náboženství v 19. století, nejčirkevnější století nebo zrod českého ateismu?, Praha, 2010, s. 204 – 211. ISBN 978-80-87271-22-3.
- KAŇÁK, Miloslav, Z dějin světových zápasů o pokrok na poli náboženském II. Reformní proudy v 19. a na počátku 20. století, Praha 1982.
- KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929), Praha 2003. ISBN 80-7277-195-7.

- KASPER, Walter (hrsg.), Lexikon für Theologie und Kirche, Band 3, 5, 1996. ISBN 978-3-451-22100-2.
- KOLÁČEK, Karel, Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946, 2006. ISBN 80-86263-80-0.
- KÖNIG, Franz, Lexikon náboženství, Praha 1994. ISBN 80-85605-51-1.
- KÜNG, Hans, Malé dějiny katolické církve, Praha 2005. ISBN 80-7021-770-7.
- KÜRY, Urs, Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen, Frankfurt/M 1982. ISBN 3-7715-0190-3.
- LÁŠEK, B. J., K dějinám starokatolicství ve Varnsdorfu. in: HAVLÍČEK, Martin (ed.) Almanach ke 130. výročí povýšení Varnsdorfu na město, Varnsdorf 1998. s. 18 – 22. ISBN 80-238-2527-5.
- LÉBLOVÁ, Marta, Církev – Sekularizace – nacionalismus. První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870 – 1885 v českých zemích habsburské monarchie, Brno 2009. ISBN 978-80-87127-18-6.
- MOELLER, Bernd – Jahn, Bruno (hrsg.) Deutsche Biographische Enzyklopädie der theologie und der Kirchen, Mnichov 2005. ISBN 3-598-11666-7.
- MOSS, C., B., The old catholic movement, its origins and history, Londýn, 1964.
- PULEC, Miloš Josef, In Omnibus Charitas, Sammelschrift anlässlich des 100-jährigen Jubiläum der Entstehung der Utrechter Union 1889 – 1989, 1989.
- THÖNISSEN, Wolfgang (hrsg.), Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde 2007. ISBN 978-3-451-29500-3.